МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут безпеки та права

Кафедра психології та педагогіки

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСІБ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти 2 курсу
заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
Ловської Еріки Іллівни

Науковий керівник
Доктор психологічних наук, професор
Гульбс Ольга Анатоліївна

Рецензент

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«___» _____ 20___ р., протокол № ___
завідувач кафедри психології та педагогіки
кандидат психологічних наук, доцент
Бабчук Олена Григоріївна

_____

Одеса – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП……4

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ ……8

1.1. Теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій у сучасній психології……8

1.2. Сучасні наукові уявлення про міжособистісний конфлікт …….19

1.3. Особливості ціннісних орієнтацій осіб у зв'язку з вирішенням різних міжособистісних конфліктів ……26

Висновки до першого розділу ……..29

РОЗДІЛ ІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ З ТИПАМИ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ …...…31

2.1. Обґрунтування вибірки та етапи проведення дослідження ……31

2.2. Опис психодіагностичних методик спрямованих на діагностику показників ціннісних орієнтацій і типів вирішення міжособистісних конфліктів……..……32

Висновки до другого розділу ……..…..44

РОЗДІЛ ІІІ. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ ……..…46

3.1. Аналіз кореляційних зв'язків між показниками ціннісних орієнтацій, особистісної агресивності та конфліктності ……..46

3.2. Співвідношення показників ціннісних орієнтацій та рівня особистісної зрілості ……...…49

3.3. Кореляційний аналіз взаємозв'язку ціннісних орієнтацій із типами вирішення міжособистісних конфліктів ……52

3.4. Якісний аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів ……56
3.5. Розробка корекційно-розвивальної програми формування ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів ….61
Висновки до третього розділу ……..…66
ВИСНОВКИ ……68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність обраної проблематики зумовлена зростаючим теоретичним і практичним значенням дослідження міжособистісних конфліктів у сучасних соціально-психологічних умовах. Попри значну кількість наукових праць, присвячених конфліктній взаємодії, низка питань, пов'язаних із витоками, детермінантами та психологічними механізмами виникнення і перебігу міжособистісних конфліктів, залишається недостатньо розробленою. У зв'язку з цим проблема міжособистісних конфліктів продовжує посідати одне з провідних місць у сучасній соціальній та організаційній психології.

Міжособистісні конфлікти мають не лише психологічні, а й суттєві соціально-економічні наслідки, оскільки призводять до зниження ефективності спільної діяльності, втрат матеріальних і людських ресурсів, погіршення соціально-психологічного клімату в колективах. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів зниження рівня конфліктності, що ґрунтуються на використанні як класичних, так і сучасних наукових досягнень у сфері психологічного управління та профілактики конфліктів.

Одним із провідних чинників, що впливають на формування та прояв конфліктної поведінки особистості, є система її ціннісних орієнтацій. Саме цінності визначають ставлення людини до навколишнього світу, виступаючи своєрідним фільтром сприйняття соціальної реальності. Ціннісні орієнтації формують індивідуальну програму поведінки, забезпечують вибір способів дії у значущих життєвих ситуаціях, впливають на характер міжособистісної взаємодії та соціальної активності особистості. Система цінностей становить внутрішній стрижень культури, виступає важливим мотивом соціальної дії та визначає спрямованість потреб і інтересів людини.

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій широко представлена в сучасних психологічних дослідженнях (Н.Бастун І. Бех, А.Березянська, Т. Бутківська, Н. Володарська, Н. Кантор, Д.Кислинська, С.Матяж, О.Петасюк, О.Рибак, Л.Романюк, Л.Савченко, О.Сіпакова, Р. Чіп, Ю.Шайгородський, А.

Щербань, О.Ямницький та ін.). Останніми роками з'явилася низка дисертаційних робіт, у яких аналізуються особливості формування ціннісних орієнтацій, зокрема у студентської молоді (Н. Іванцев, Т. Кадикова, Л. Коберник, Н.Максимчук, У. Михайлишин та ін.).

Аналіз причин поведінки учасників міжособистісних конфліктів свідчить, що їх основою є прагнення задовольнити власні інтереси, які виступають усвідомленими потребами та визначають спрямованість конфліктної взаємодії. Близькими за змістом до інтересів є цінності, які сторони відстоюють у конфлікті. До них можуть належати загальнолюдські цінності (справедливість, істинність суджень), культурні цінності, пов'язані з конкретними соціальними досягненнями, а також особистісні цінності, зокрема почуття власної гідності, честь, самооцінка.

У сучасній психологічній науці відсутній єдиний підхід до оцінки ролі міжособистісних конфліктів. Частина дослідників розглядає конфлікт як переважно негативне явище, яке необхідно мінімізувати або усувати (Е. Мейо, У. Діксон, Ф. Ротлісбергер, Ф. Херцберг, Д. Мак-Грегор, А. Г. Ковальов та ін.). Інші вчені підкреслюють його потенційно позитивну функцію, вважаючи конфлікт джерелом особистісного та професійного розвитку (Р. Берон, Р. Крамер, З. Мастенбрук, А. Єршов, А. Дмитрієв та ін.). Вирішальне значення в цьому контексті має спосіб розв'язання конфлікту: конструктивне вирішення сприяє зниженню напруженості, формуванню співпраці та взаєморозуміння, тоді як деструктивне поглиблює негативні емоційні стани та знижує ефективність спільної діяльності.

У зв'язку з проблемою конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів дедалі більшої уваги набуває вивчення зрілості особистості. У науковій літературі зрілість розглядається як складне інтегративне утворення, що охоплює особистісний, соціальний і психологічний виміри. Зрілій особистості притаманні реалістичне сприйняття дійсності, відповідальність, емоційна саморегуляція, толерантність до поглядів інших, здатність до самопізнання та побудови зрілих міжособистісних відносин (А. Маслоу, Б.

Братусь, А. Реан, Е. Фромм, К. Абульханова-Славська та ін.).

Отже, наявний у психологічній науці теоретичний і емпіричний матеріал щодо проблеми ціннісних орієнтацій, зрілості особистості та особливостей вирішення міжособистісних конфліктів потребує подальшого узагальнення, систематизації й поглибленого аналізу. Саме це зумовило вибір теми даного дослідження «Ціннісні орієнтації осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів».

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні особливостей ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів.

Відповідно до поставленої мети у дослідженні передбачено розв'язання таких **завдань**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми ціннісних орієнтацій, психологічних особливостей міжособистісних конфліктів та характеристик особистості, що реалізує різні способи їх вирішення;
2. Визначити та охарактеризувати основні типи і способи вирішення міжособистісних конфліктів особистістю;
3. Підібрати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій для дослідження показників ціннісних орієнтацій, особистісної зрілості та типів вирішення міжособистісних конфліктів;
4. Провести емпіричне дослідження та виявити особливості ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів.
5. Розробити корекційно-розвивальної програми «Формування ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів».

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації особистості.

Предмет дослідження – показники ціннісних орієнтацій, особистісної зрілості, типи вирішення міжособистісних конфліктів та взаємозв'язки між ними.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: принципи детермінації психічних процесів і явищ, розроблені у працях К.Абульханової-Славської, О. Асмолова, Л. Виготського, Г. Костюка, О.Леонтьєва, С. Максименка та ін.; положення теорій особистісної зрілості, представлені у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників (Г. Андрєєва, Л. Буєва, Н. Веракса, І. Кон, М. Кондратьєв, А. Свенцицький, Р. Лінтон, Дж. Мід, Дж. Морено, Т. Парсонс); психологічні концепції та принципи дослідження міжособистісного конфлікту (А. Анцупов, Н. Гришина, А. Єршов, Є. Ільїн, К.Левін, К.Томас та ін.).

Для реалізації поставлених завдань у роботі було використано комплекс методів дослідження, зокрема: теоретичний аналіз і узагальнення психологічної літератури з проблеми дослідження; емпіричні методи опитування та тестування; методи кількісного (кореляційний аналіз) і якісного аналізу результатів. Статистична обробка даних здійснювалася з використанням пакета прикладних програм SPSS (версія 13.0).

У процесі емпіричного дослідження застосовано такі психодіагностичні методики: «Діагностика структури ціннісних орієнтацій особистості» (С.Бубнова); «Стилі вирішення конфліктів» (К. Томас - Р. Кілмен); «Діагностика особистісної агресивності та конфліктності» (Є. Ільїн, П.Ковальов); «Стійкість до конфліктів»; «Особистісна зрілість» Ю.Гільбуха.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 76 сторінках. Робота містить 3 таблиці, 2 рисунки. Список використаних джерел налічує 70 найменувань.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій у сучасній психології

Цінності та ціннісні орієнтації особистості є предметом міждисциплінарного наукового аналізу та досліджуються в межах філософії, соціології, психології й педагогіки. У психології ціннісні орієнтації посідають особливе місце, перебуваючи на перетині мотиваційної сфери та світоглядних структур свідомості. Вони входять до складної системи ставлень особистості до умов власного існування й діяльності, поєднуючи в єдине ціле суспільні, групові та індивідуальні смисли, що знаходять відображення як у свідомості, так і в поведінці людини [21, 66].

Сформована система ціннісних орієнтацій є важливим показником зрілості особистості та рівня її духовного розвитку. Саме через призму цінностей людина осмислює соціальну реальність, визначає життєві пріоритети та вибудовує власну стратегію поведінки. У цьому контексті дослідження ціннісних орієнтацій набуває особливого значення для розуміння процесів життєвого, зокрема професійного, становлення особистості, а також для обґрунтування змісту психолого-педагогічного супроводу молоді. Стійкий інтерес науковців і практиків до цієї проблематики підтверджує її актуальність і прикладну значущість.

Ціннісні орієнтації виступають універсальними регуляторами людської поведінки та проявляються в усіх сферах життєдіяльності. Саме тому аналіз будь-якого соціального або індивідуально-психологічного феномена є неповним без урахування ціннісного виміру [40]. У науковій літературі ґрунтовно розкрито як зміст понять «цінність» і «ціннісні орієнтації» (Б.

Братусь, А. Здравомислов, Д. Леонтьєв, А. Ручка, В. Ядов), так і особливості їх динаміки в процесі соціалізації та життєвого розвитку особистості (І. Кон). У сучасних дослідженнях значну увагу приділено аналізу структури ціннісних орієнтацій, що представлено в працях А.Бітуєвої, А.Іващенко, Н. Фролової та інших авторів.

Окремий напрям досліджень становлять роботи, присвячені моральному розвитку особистості та механізмам формування моральних цінностей і ціннісних орієнтацій. У цих працях розкривається роль виховання, соціального досвіду та міжособистісної взаємодії у становленні ціннісно-смислової сфери особистості (І. Бех, В. Галузяк, А. Донцов, Є. Научитель, Е. О. Помиткін, Л. В. Романюк, В. Тюріна та ін.).

Водночас різноманіття теоретико-методологічних підходів до вивчення ціннісних орієнтацій зумовлює неоднорідність їх трактувань у психологічній науці. Ціннісні орієнтації розглядаються як життєві цілі, прагнення та ідеали особистості, система соціальних норм (В. Ольшанський, А.Титаренко); як установки на певні цінності матеріальної й духовної культури суспільства (А.Здравомислов, В. Ядов); як форма вияву потреб (В. Злотніков); як специфічне ставлення до навколишнього світу (В. Водзинська); як детермінанти прийняття рішень (Ю. Жуков); як складні узагальнені системи ціннісних уявлень (І. Попова, А. Ручка); як механізм трансформації культурних цінностей у мотиви практичної діяльності (В. Алєксеєва); або як типи пізнавальних реакцій особистості (Е. Шпрангер).

Таке розмаїття підходів свідчить про багатовимірність і складність феномену ціннісних орієнтацій, а також про необхідність його подальшої теоретичної конкретизації. Актуальним залишається питання визначення структури ціннісних орієнтацій, їх типології та місця в загальній системі ціннісно-смислових утворень особистості, що є важливим для подальшого аналізу їх ролі у регуляції міжособистісної поведінки та, зокрема, у процесі вирішення міжособистісних конфліктів.

З психологічної точки зору ціннісні орієнтації розглядаються як

важливий структурний компонент особистості, що відображає життєвий досвід, накопичений у процесі індивідуального розвитку, та виступає ядром свідомості, крізь призму якого особистість приймає рішення щодо значущих життєвих питань. Саме в ціннісних орієнтаціях виявляється стійке, соціально зумовлене й вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних благ, ідеалів та соціально значущих норм [54].

Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень засвідчує, що в багатьох працях поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації» нерідко використовуються як синонімічні [21]. На наш погляд, таке ототожнення є методологічно некоректним, оскільки ці поняття відображають різні рівні ціннісно-смислової організації особистості. Доцільним вважаємо чітке розмежування зазначених понять. Так, під цінностями слід розуміти узагальнені уявлення, що функціонують як соціально й культурно зумовлені ідеали, стереотипи суспільної та індивідуальної свідомості, виконуючи роль нормативних критеріїв оцінки та орієнтації як для особистості, так і для суспільства загалом. [48]. Натомість ціннісні орієнтації являють собою відображення цих цінностей у свідомості конкретної людини як стратегічних життєвих цілей і світоглядних орієнтирів, що формуються в процесі співвіднесення особистісного досвіду з домінантними у соціумі культурними зразками [13].

У цьому контексті більш коректним є вживання понять «цінність грошей», але «матеріалістична ціннісна орієнтація», «цінність людського життя», але «гуманістична ціннісна орієнтація особистості». Таким чином, поняття ціннісної орієнтації є ширшим за поняття цінності, оскільки передбачає структурний зв’язок між самою цінністю та суб’єктом, який її усвідомлює, інтерпретує й реалізує у власній поведінці. У цьому значенні близьким є підхід, відповідно до якого ціннісні орієнтації трактуються як кластери інтерналізованих цінностей, що знайшло відображення у теоретичних і емпіричних дослідженнях ціннісної сфери, зокрема в концепції цінностей С. Шварца. [68, 70].

Історично поняття «ціннісні орієнтації» формувалося як категорія, що розкриває взаємозв'язок індивідуального й суспільного у свідомості людини в єдності когнітивних та афективних процесів. У вітчизняній психології ціннісні орієнтації традиційно розглядалися крізь призму понять ставлення та установки (А. Бітуєва, А. Донцов, А. Здравомислов, О. Зотова, Д. Узнадзе та ін.). Отже, ціннісні орієнтації є інтегративними, вільно й відповідально обраними установками, які мають ширший і глибший характер порівняно з фіксованими або базовими соціальними установками. Вони формуються лише в особистості, яка досягла певного рівня психосоціального розвитку, що дозволяє їй усвідомлено інтерналізувати соціальні цінності та перетворювати їх на власні життєві орієнтири [15].

Перехід від нижчих рівнів установок до вищих, тобто до ціннісних орієнтацій, відбувається в процесі їх поступового закріплення у типових життєвих ситуаціях, що відповідають певному рівню потреб особистості. Так, задоволення нижчих, вітальних потреб формує установки та поведінкові акти, які реалізуються у простих предметних ситуаціях і за своєю суттю ще не мають соціального характеру. Потреби вищого рівня, зокрема потреба у спілкуванні, зумовлюють орієнтацію індивіда на групові установки, які, хоча й залишаються відносно простими, уже набувають соціального змісту.

Подальший розвиток потреб пов'язаний з включенням особистості у певну сферу соціальної діяльності. На цьому етапі формуються базові соціальні установки, що регулюють поведінку людини в межах конкретних соціальних ролей і норм. Лише на найвищому рівні потреб, пов'язаних з усвідомленням людиною власної належності не до окремої діяльнісної сфери, а до суспільства, культури й людства загалом, відбувається становлення вершини ієрархії установок – ціннісних орієнтацій. Саме вони зумовлюють формування відповідної ціннісної поведінки, яка має узагальнений, світоглядний характер.

Проблему розмежування понять «ціннісні орієнтації» та «установки» детально аналізує [54]. На її думку, ключовою відмінністю ціннісних

орієнтацій від установок є рівень узагальненості об’єкта диспозиції. Установки зазвичай трактуються як динамічний стан готовності особистості до певного способу реагування, що відображає ситуативну спрямованість поведінки.

Натомість механізм впливу ціннісних компонентів свідомості на поведінку особистості не зводиться до жорсткої причинно-наслідкової схеми. Якщо установки характеризуються переважно динамічними параметрами енергетичними та регулятивними чинниками, що безпосередньо спрямовують і стабілізують діяльність, то ціннісні орієнтації реалізуються через цілі, ідеали, життєві плани, принципи та переконання. Вони формують ідейно-цільовий план життєдіяльності особистості, визначаючи її загальну життєву стратегію та впливаючи на поведінку переважно опосередковано, а не безпосередньо, як це властиво установкам [36].

Таким чином, ціннісні орієнтації є складниками внутрішньої структури особистості, що охоплюють її спрямованість, життєві цілі та механізми індивідуальної взаємодії зі світом. Вони закріплюються в процесі життєвого досвіду та всієї сукупності переживань індивіда, виконуючи функцію внутрішніх критеріїв оцінки дійсності. Саме ціннісні орієнтації дозволяють особистості розмежовувати значуще й несуттєве, визначати пріоритети та приймати відповідальні життєві рішення. Їх формування зумовлюється як віковими особливостями та психологічними новоутвореннями певного етапу розвитку, так і рівнем соціокультурного розвитку суспільства загалом.

У науковій літературі існує понад чотириста визначень поняття «цінність», що свідчить про його складність і багатозначність. У різних концепціях цінності трактуються як у надзвичайно широкому філософському сенсі, так і як окремі компоненти мотиваційного процесу. Історично в культурі та гуманітарній традиції цінності асоціювалися з такими категоріями, як гідність, досконалість, гармонія та завершеність певного процесу [12].

З одного боку, поняття цінності відображає значущість зовнішніх властивостей предметів і явищ, які стають об’єктами ціннісного ставлення

людини. З іншого боку, воно включає психологічні характеристики особистості як суб'єкта ціннісних відносин, що реалізує духовно-етичні ідеали у власній діяльності. Крім того, поняття цінності застосовується для характеристики міжособистісних відносин, людського спілкування та соціальної взаємодії, у процесі яких цінності набувають соціальної значущості, духовного та загальнолюдського статусу. [4].

Узагальнене й найбільш повне визначення цінності, яке відображає багатоплановість і синтетичний характер цього поняття, подається у філософському словнику. У ньому цінність визначається, по-перше, як поняття, що характеризує граничні, безумовні основи людського буття, а по-друге – як значущість певних предметів, явищ і процесів для людини, соціальних груп і суспільства загалом. При цьому зазначається, що ці два смислові виміри поняття цінності не завжди збігаються: те, що в філософському розумінні визнається універсальною цінністю (свобода, добро, істина), може не мати суб'єктивної значущості для окремої особистості, тоді як індивідуально значущі об'єкти не завжди набувають статусу цінностей у філософському сенсі. [57].

Узагальнюючи філософсько-антропологічне розуміння цінностей, доцільно виокремити кілька ключових аспектів цього феномену.

По-перше, цінності мають усвідомлений характер. Вони виступають нормативною формою життєвих орієнтацій людини та виконують функцію суспільно значущих регуляторів діяльності. Як система оцінок і соціально закріплених стереотипів, цінності сприяють орієнтації особистості в мінливому соціально-економічному середовищі, визначаючи напрями мислення й поведінки.

По-друге, цінності знаходять своє втілення в реальному житті людини у різних формах як у матеріальних (наочних), так і в ідеальних, духовних проявах. Вони можуть бути представлені у вигляді предметів, норм, ідеалів, ідей або символів культури.

По-третє, для цінностей характерна подвійна спрямованість: з одного

боку, вони пов’язані з ідеальними уявленнями, а з іншого – з реальною життєвою практикою. При цьому цінності одночасно можуть вступати у суперечність із дійсністю та перебувати з нею у тісному взаємозв’язку.

По-четверте, цінності безпосередньо включені в оцінну та сенсотворчу діяльність людини, визначаючи інтерпретацію подій, явищ і власного досвіду, а також формування життєвих смислів.

У науковій літературі, присвяченій проблемі цінностей, умовно можна виокремити кілька основних підходів до їх розуміння.

Перший, найбільш широкий підхід, акцентує увагу на здатності предметів, явищ, процесів, ідей та ідеалів виступати засобами задоволення потреб і інтересів людини, сприяти суспільному розвитку та всебічному формуванню особистості. У межах цього підходу цінності розглядаються як властивості об’єктів або ідей, що мають корисність, необхідність чи привабливість для індивіда або соціальної групи, а також як норми, цілі й ідеали, що спрямовують діяльність людини. [8].

Другий підхід, будучи близьким до першого за загальною логікою, водночас робить акцент не стільки на об’єктивних властивостях речей, скільки на їх значущості для життєдіяльності соціальних суб’єктів. У цьому контексті цінність розглядається як момент значення певного явища, предмета чи дії для життя окремої людини, соціальної групи або суспільства загалом, тобто як показник того, яку роль вони відіграють у задоволенні потреб і реалізації інтересів. До цінностей у цьому підході відносяться як реальні, так і уявні об’єкти, включно з людиною як найвищою соціальною цінністю [36].

Третій підхід зосереджується на розумінні цінності як специфічної форми взаємодії між суб’єктом і об’єктом у процесі задоволення потреб та інтересів. У цьому випадку цінність постає як момент практичного освоєння дійсності, пов’язаний із оцінюванням, прийняттям або відхиленням певних явищ, а також із перетворенням їх на мотиви та цілі поведінки.[22].

Близьким до цього є підхід, у межах якого цінність трактується як форма співвідношення між суб’єктом і об’єктом, за якої властивості об’єкта

оцінюються залежно від того, наскільки вони відповідають потребам суб'єкта. У такому розумінні наголос робиться не стільки на самих об'єктах, скільки на ставленні особистості до них, що виявляється через процес оцінювання.

Отже, аналіз різних підходів до визначення цінностей засвідчує, що попри певні відмінності, більшість з них сходяться в розумінні цінності як феномену, що поєднує об'єктивні характеристики явищ і суб'єктивне ставлення людини до них. При цьому другий і третій підходи є змістовно близькими, оскільки в обох випадках центральним виступає оцінний аспект взаємодії особистості з дійсністю.

У науковій думці також виокремлюється четвертий підхід до розуміння цінностей, специфікою якого є трактування їх як особливих утворень свідомості. У структурі суспільної та індивідуальної свідомості цінності постають у вигляді ідеалів, узагальнених уявлень про значущі блага, яким надається перевага, а також про соціально прийнятні способи їх досягнення. Вони виконують функцію ідеальних критеріїв оцінки дійсності та світоглядних орієнтирів як для окремої особистості, так і для суспільства загалом. Такий підхід акцентує увагу на суб'єктивному вимірі цінностей, розглядаючи їх як стійкі уявлення про значуще, що принципово відрізняє цю позицію від підходів, зосереджених переважно на об'єктивних властивостях явищ або їх утилітарній значущості. [62].

У сучасній науковій літературі цінності класифікуються за різними критеріями. Залежно від суб'єкта виділяють цінності суспільства, нації, соціальної групи, колективу та окремої особистості. За типом потреб, які вони задовольняють, розрізняють моральні, релігійні, економічні, фізичні та інші цінності. За об'єктивними характеристиками явищ, що виступають носіями ціннісного змісту, цінності поділяють на матеріальні та духовні. [4].

Матеріальні цінності охоплюють засоби забезпечення життєдіяльності людини, зокрема їжу, одяг, житло, предмети побуту, знаряддя та засоби праці. Їх основне призначення полягає у створенні умов для збереження життя та функціонування суспільства. Важливою ознакою матеріальних цінностей є їх

опосередкованість людською працею та суспільним виробництвом. Праця, виступаючи самостійною цінністю і необхідною умовою існування соціуму, водночас є джерелом як матеріальних, так і духовних цінностей.

Духовні цінності охоплюють сферу ідеалів, норм, цілей, переконань і смислів, які визначають світогляд, світосприйняття та світовідчуття людини. Уявлення про духовні цінності змінюються в процесі історичного розвитку суспільства та особистості. Вони спрямовані насамперед на задоволення вищих духовних потреб людини потреби в істині, добрі, красі, самореалізації. Як і матеріальні, духовні цінності є результатом творчої діяльності людини та соціального досвіду.

У сучасній психології поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації» чітко розмежовуються. Більшість дослідників сходяться на тому, що цінності входять до структури ціннісних орієнтацій, але не вичерпують їх змісту. Аналіз теоретичних концепцій дозволяє виокремити два близькі за змістом, але не тотожні поняття «ціннісні орієнтації особистості» та «особистісні цінності». [2].

Ціннісні орієнтації є важливою складовою структури особистості та мають багатокомпонентну природу, поєднуючи мотиваційний, когнітивний, емоційний та оціночний компоненти. Вони характеризуються гнучкістю, усвідомленістю та відносною свободою вибору, що дозволяє їм відображати індивідуальні потреби й інтереси людини, а також її зв’язок із соціальним середовищем, культурою та інститутами соціалізації. [61].

Формування ціннісних орієнтацій відбувається у процесі життєвого досвіду, соціальної адаптації та соціалізації особистості. Вони виступають внутрішніми критеріями, за допомогою яких людина відокремлює значуще від несуттєвого, приймає або відкидає певні цінності. Водночас самі цінності усвідомлюються як основа життєвого сенсу, цілей і способів їх досягнення [9].

На відміну від соціальних установок, ціннісні орієнтації мають усвідомлений характер і формують ієрархію сприйняття умов життєдіяльності особистості як у теперішньому, так і в перспективному вимірі. Найбільш

виразно вони проявляються у ситуаціях прийняття відповідальних рішень, що мають віддалені наслідки та визначають подальший життєвий шлях людини. Завдяки ціннісним орієнтаціям забезпечуються цілісність і стабільність особистості, вибудовуються програми та стратегії діяльності, упорядковується мотиваційна сфера.

Таким чином, ціннісні орієнтації постають як система вибору або відкидання певних життєвих сенсів і готовність діяти відповідно до них. Вони задають загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості, формують ієрархію індивідуальних пріоритетів у різних сферах життєдіяльності, визначають цільову та мотиваційну програму поведінки, рівень домагань і ступінь рішучості у реалізації власного життєвого плану.

Ціннісні орієнтації проявляються та розкриваються у процесі оцінювання людиною самої себе, інших людей і життєвих обставин, а також через здатність структурувати життєві ситуації, приймати рішення в умовах конфлікту та знаходити вихід із проблемних і кризових ситуацій. Саме вони визначають загальну лінію поведінки особистості в ситуаціях екзистенційного й морального вибору, зумовлюючи вміння встановлювати та змінювати домінанти власної життєдіяльності. [16]

Несуперечливість і цілісність системи ціннісних орієнтацій можуть розглядатися як показники стійкості, автономності та психологічної зрілості особистості. Водночас фрагментарність, внутрішня суперечливість або неузгодженість ціннісної системи свідчать про незрілість або маргінальність особистості. За таких умов людина виявляє труднощі в адекватному оцінюванні ситуацій і прийнятті рішень, часто діє за жорстко фіксованими стереотипами, демонструє розбіжності між вербальними самопрезентаціями та реальними поведінковими проявами. У сучасних умовах динамічних соціокультурних змін особистісні цінності, культурні орієнтири різних соціальних груп і загальнолюдські цінності нерідко виявляються неузгодженими або навіть суперечливими, що ускладнює процес формування цілісної ціннісної системи. [44].

Разом із тим ціннісні орієнтації становлять гнучку систему, в якій закладено можливість вільного вибору та всебічного врахування індивідуальних потреб і інтересів особистості. Вони інтегрують суспільні цінності у механізми діяльності та поведінки людини, забезпечуючи вибірковість її ставлення до дійсності й формування уявлень про сенс життя. [39].

Сукупність відносно стійких ціннісних орієнтацій утворює своєрідну вісь свідомості, що забезпечує внутрішню цілісність особистості, спадкоємність певного типу поведінки й діяльності, а також спрямованість її потреб та інтересів. Ціннісні орієнтації систематизують мотиваційну сферу, визначаючи ієрархію значущості потреб та інтересів від провідних до другорядних. [37]

Зумовлюючи напрям розвитку потреб і інтересів, ціннісні орієнтації детермінують усю мотиваційну систему особистості та її загальну спрямованість. У цьому контексті вони виступають провідним чинником регуляції поведінки, визначаючи цілісність і стійкість особистості. Стабільність особистості в соціальному плані значною мірою ґрунтується на стійкості її ціннісних орієнтацій, навколо яких групуються установки, інтереси та життєві пріоритети.

Ціннісні орієнтації функціонують як на рівні свідомості, так і на підсвідомому рівні, визначаючи спрямованість вольових зусиль, уваги, мислення та інтелектуальної активності. Багато дослідників підкреслюють, що основною функцією ціннісних орієнтацій є регуляція поведінки людини. Формуючи власну систему ціннісних орієнтацій, особистість активно включається в систему суспільних відносин, а характер цих орієнтацій зумовлює тип її поведінки й діяльності. [60].

Ціннісні орієнтації визначають як цілі діяльності, так і засоби їх досягнення. Від їх змісту залежить сприйняття людиною конкретних життєвих ситуацій, коло завдань, які вона перед собою ставить, і способи дії, які обирає. Таким чином, ціннісні орієнтації являють собою динамічну, ієрархічно

організовану систему, що постійно розвивається та відображає результати взаємодії особистості з соціальним середовищем.

Ціннісні орієнтації виконують низку важливих функцій, зокрема [33]: інтегрують і гармонізують духовний світ особистості, визначаючи її соціальну значущість; забезпечують цілісність, унікальність і неповторність індивіда; регулюють поведінку й діяльність людини в суспільстві, спрямовуючи її дії та вчинки. Сформованість ціннісних орієнтацій є ознакою особистісної зрілості та показником рівня соціалізації. Стійка й несуперечлива система ціннісних орієнтацій забезпечує такі якості, як цілісність, надійність, вірність життєвим принципам і ідеалам, здатність до вольових зусиль заради їх реалізації та активну життєву позицію. Натомість нерозвиненість ціннісних орієнтацій може свідчити про інфантильність особистості, домінування зовнішніх стимулів над внутрішніми регуляторами поведінки.

Соціальні цінності, заломлені крізь індивідуальний життєвий досвід, відображаються у психологічній структурі особистості у формі особистісних цінностей. Чим тісніше певна цінність пов’язана із задоволенням значущих особистісних потреб, тим більшою є її суб’єктивна значущість і стійкість для людини [20].

Отже, ціннісні орієнтації постають як система орієнтирів, що визначає для особистості значущі стани, явища й процеси навколишньої дійсності, спрямовує формування життєвих цілей і вибір способів їх досягнення. Рівень представленості життєвих цінностей у свідомості людини зумовлюється віковими особливостями, психологічними новоутвореннями та загальним рівнем її особистісного розвитку.

1.2. Сучасні наукові уявлення про міжособистісний конфлікт

Поняття конфлікту в сучасній науці не належить виключно до однієї галузі знань. Конфлікт є складним соціальним феноменом, що пронизує всі сфери життєдіяльності людини, у зв’язку з чим став предметом дослідження

представників різних наук філософії, соціології, психології, педагогіки, конфліктології. Багатогранність цього явища зумовлює наявність різноманітних підходів до його визначення та аналізу

У психологічній літературі конфлікт традиційно тлумачиться як зіткнення різноспрямованих сил інтересів, цінностей, поглядів, позицій, цілей або думок суб'єктів взаємодії. Такий підхід підкреслює багатовимірність конфлікту та дозволяє розглядати його не лише як протилежність позицій, а як ширше явище, що охоплює різні форми несумісності у взаємодії людей. Інші дослідники визначають конфлікт як поєднання конфліктної ситуації та інциденту, підкреслюючи динамічний характер його розвитку. Також конфлікт розглядається як суперечність, що виникає між людьми у процесі вирішення питань соціального або особистісного життя, або як прагнення однієї сторони утвердити власну позицію за умов протидії з боку іншої сторони. [11].

У більшості визначень конфлікт постає як гостра форма прояву суперечностей, що виникають у процесі міжособистісної взаємодії та супроводжуються емоційною напругою і протидією сторін. У цьому сенсі конфлікт розглядається як один із найбільш інтенсивних способів подолання або актуалізації суперечностей між суб'єктами взаємодії. Водночас у сучасній конфліктології наголошується, що конфлікт може виконувати й конструктивну функцію, розглядаючись як особлива форма взаємодії, спрямована на збереження єдності дій сторін шляхом пошуку або створення ресурсів для розв'язання суперечностей.

Особливий інтерес для психологічного аналізу становить міжособистісний конфлікт як різновид конфліктної взаємодії. Хоча більшість дослідників зосереджувалися на загальних характеристиках конфлікту, міжособистісний конфлікт є специфічним явищем, оскільки виникає в процесі безпосереднього спілкування людей, об'єднаних спільною діяльністю або спільною метою. У таких умовах конфлікт часто зумовлений неузгодженістю рольових очікувань, різним баченням шляхів досягнення результату або

відмінностями у цінностях та інтерпретації ситуації. [27].

У зарубіжній психологічній літературі кожному теоретичному напряму притаманне власне трактування конфлікту. Перші спроби створення теоретичних підходів до аналізу конфліктів були здійснені у другій половині XIX століття, однак відносно цілісні концепції сформувалися на межі XIX–XX століть. Вони розвивалися в межах провідних психологічних напрямів того часу та відображали їхні методологічні засади. Саме ці концепції стали підґрунтям для подальших досліджень конфлікту в західній психології протягом останніх десятиліть. [70].

Аналіз психологічних теорій конфлікту свідчить, що більшість із них розглядає конфліктну поведінку насамперед з позицій психології особистості. При цьому роль соціального середовища не заперечується, однак соціальні чинники трактуються як такі, що можуть бути опосередковані, контрольовані або модифіковані через особистісні характеристики суб'єктів взаємодії. Відповідно, конфлікти, зумовлені соціальними причинами, розглядаються як такі, що підлягають управлінню, корекції або профілактиці, тоді як психологічні чинники пов'язані з внутрішнім світом людини, її свідомістю та підсвідомістю і мають більш стійкий характер. [24].

Попри те, що у багатьох теоретичних підходах міжособистісний конфлікт не виокремлюється як самостійний об'єкт дослідження, більшість з них фактично описує саме зіткнення особистостей. Значний внесок у розвиток психологічного розуміння міжособистісних конфліктів зроблено у межах теорій, що аналізують типи взаємодії між суб'єктами. Зокрема, конфлікт розглядається як наслідок об'єктивного зіткнення інтересів, що проявляється у двох базових формах взаємодії конкуренції та кооперації. [55].

Конкурентна взаємодія характеризується тим, що досягнення цілей однією стороною ускладнює або унеможливлює досягнення цілей іншою. У таких умовах зростає ймовірність використання тактик тиску, загрози, маніпуляції, обмеження комунікації, а також посилюється чутливість до розбіжностей у цінностях та інтересах. Натомість кооперативна взаємодія

розглядається як найбільш ефективна форма міжособистісної взаємодії, що характеризується відкритістю спілкування, орієнтацією на спільні цілі, підвищеною готовністю до взаємодопомоги та пошуку взаємоприйнятних рішень.

Таким чином, психологічний аналіз конфлікту дозволяє розглядати його не лише як деструктивне явище, а як складний процес міжособистісної взаємодії, результати якого значною мірою залежать від особистісних характеристик суб'єктів, їхніх ціннісних орієнтацій та обраних стратегій поведінки.

Міжособистісні конфлікти є одним із найбільш поширених різновидів конфліктної взаємодії та охоплюють практично всі сфери людських стосунків. Фактично будь-який конфлікт у кінцевому підсумку зводиться до міжособистісного виміру, оскільки навіть у масштабних соціальних чи міждержавних протистояннях мають місце зіткнення позицій конкретних осіб лідерів або представників сторін. У психологічному розумінні міжособистісний конфлікт постає як значуща життєва ситуація, що безпосередньо переживається його учасниками та потребує вирішення [3].

Описуючи конфліктну ситуацію в міжособистісних відносинах, дослідники підкреслюють, що вона характеризується наявністю суперечності між учасниками, яка виявляється у формі їх активної протидії один одному та супроводжується вираженими емоційними реакціями. Для сторін міжособистісного конфлікту таке протистояння є психологічно значущим, оскільки спонукає їх до активності, спрямованої на подолання суперечності та досягнення бажаного результату як у власних інтересах, так і, в окремих випадках, з урахуванням інтересів іншої сторони.

У науковій літературі міжособистісний конфлікт визначається по-різному, проте більшість підходів сходяться у трактуванні його як ситуації суперечностей, розбіжностей або зіткнень між людьми. Він розглядається як відкрите протиборство, що виникає у процесі міжособистісної взаємодії чи спільної діяльності та проявляється у несумісності цілей, позицій або способів

дії в конкретній ситуації. У такому контексті міжособистісний конфлікт постає як особливий вид взаємодії, у межах якої одна сторона чинить протидію іншій у процесі розв’язання проблеми. [31].

Щодо кількості учасників міжособистісного конфлікту в наукових підходах існують певні розбіжності. Частина дослідників вважає, що такий конфлікт виникає між двома особистостями, тоді як інші допускають участь у ньому більшої кількості осіб. Водночас спільною для всіх підходів є позиція щодо обов’язкової наявності щонайменше двох сторін, між якими виникає протистояння.

Значну увагу в психологічних дослідженнях приділено класифікації міжособистісних конфліктів. Зокрема, виділяються конфлікти цінностей і конфлікти ресурсів або інтересів, що відображають різну природу суперечностей між людьми. Інший підхід ґрунтується на виокремленні міжособистісних конфліктів за провідною причиною їх виникнення, серед яких називають конфлікти інтересів, інформаційні конфлікти, організаційні або структурні конфлікти, конфлікти спілкування та конфлікти систем цінностей. [46].

Окрім цього, у науковій літературі представлені класифікації міжособистісних конфліктів за формами їх прояву, такими як суперечка, сварка чи чвари; за ступенем гостроти протистояння учасників – від суперництва до ізоляції; а також за рівнем наростання напруженості, що може варіюватися від прихованої ворожості до відкритого зіткнення. Подібні класифікації дозволяють глибше зрозуміти багатогранність міжособистісних конфліктів і створюють підґрунтя для аналізу способів їх вирішення.

Будь-який міжособистісний конфлікт у підсумку передбачає певний спосіб свого вирішення. Характер і форма такого вирішення значною мірою залежать від стилю поведінки суб’єктів у процесі розвитку конфліктної взаємодії. Особливу роль у цьому контексті відіграє емоційна сторона конфлікту, яку дослідники розглядають як одну з ключових, оскільки саме вона значною мірою визначає динаміку протистояння та вибір поведінкових

стратегій.

У психологічній літературі виокремлюють низку стилів поведінки в міжособистісному конфлікті, серед яких найчастіше називають протиборство (конкуренцію), ухилення, пристосування, компроміс, співробітництво, а також асертивну поведінку. Зазначені стилі відображають різні способи реагування особистості на конфліктну ситуацію та різний ступінь орієнтації на власні інтереси й інтереси іншої сторони. [25].

Міжособистісний конфлікт може виконувати як негативні, так і позитивні функції. Узагальнення наукових джерел дозволяє виокремити деструктивні та конструктивні наслідки конфліктної взаємодії. До деструктивних функцій належать порушення спільної діяльності, погіршення або розрив міжособистісних стосунків, негативне емоційне самопочуття учасників та зниження ефективності подальшої взаємодії. Водночас конфлікт може виконувати й конструктивні функції, зокрема пізнавальну (конфлікт як індикатор наявних суперечностей), розвивальну (як джерело вдосконалення взаємодії), інструментальну (як засіб розв’язання протиріч) та функцію перебудови, що сприяє усуненню чинників, які дестабілізують міжособистісні відносини, і формуванню глибшого взаєморозуміння між учасниками.

Міжособистісний конфлікт є окремим випадком взаємодії людей у процесі їхнього спілкування та спільної діяльності. Найбільш очевидними його проявами є взаємні звинувачення, суперечки, нападки й захисні реакції. У кожному міжособистісному конфлікті беруть участь щонайменше дві сторони, між якими складається певна ситуація конфліктної взаємодії, що включає інцидент або низку інцидентів та їхні наслідки.

Міжособистісні конфлікти мають низку специфічних ознак, які відрізняють їх від інших видів конфліктів. По-перше, протидія між людьми відбувається безпосередньо, «тут і тепер», на основі зіткнення їхніх власних мотивів та інтересів. По-друге, у таких конфліктах проявляється весь спектр можливих причин як об’єктивних, так і суб’єктивних. По-третє, міжособистісний конфлікт виступає своєрідним «полігоном» перевірки

індивідуально-психологічних характеристик особистості, зокрема рис характеру, темпераменту, волі, інтелекту та комунікативних здібностей. По-четверте, ці конфлікти відзначаються високою емоційною насиченістю та охоплюють практично всі аспекти взаємин між учасниками. По-п’яте, вони зачіпають не лише безпосередніх учасників, а й осіб, пов’язаних із ними системою міжособистісних відносин. [26].

Характеризуючи міжособистісний конфлікт, доцільно враховувати предмет суперечки, склад учасників, умови та контекст його виникнення, а також способи й механізми врегулювання. З огляду на різноманітність проявів міжособистісних конфліктів, у науковій літературі запропоновано численні класифікації, які ґрунтуються на різних критеріях. Зокрема, конфлікти поділяють за спрямованістю (суспільні, професійні, побутові), за мотивами (реальні та нереальні, позитивні та негативні), за наслідками (конструктивні й деструктивні), за рольовою природою (внутрішньорольові та міжрольові), за силою емоційного впливу (сильні й слабкі), за обсягом впливу (широкі та локальні), за тривалістю (короткочасні, довготривалі, разові, повторні), за формою прояву (організовані, неорганізовані, навмисні, спонтанні), а також за джерелом виникнення (об’єктивні та суб’єктивні).

Оскільки міжособистісні конфлікти виникають у процесі спілкування, їх причини є надзвичайно різноманітними. У наукових дослідженнях вони зазвичай поділяються на дві великі групи: соціально-психологічні та особистісні, або власне психологічні. До соціально-психологічних причин належать спотворення або втрати інформації в процесі комунікації, незбалансованість рольової взаємодії, відмінності в оцінюванні діяльності й особистості партнера, напружені міжособистісні відносини, прагнення до домінування, а також психологічна несумісність. Особистісні причини пов’язані з індивідуально-психологічними особливостями учасників конфлікту, такими як недостатній рівень соціально-психологічної компетентності, низька психологічна стійкість, слабко розвинена здатність до емпатії, неадекватний рівень домагань, особливості темпераменту, надмірна

вираженість окремих рис характеру. [28].

У цьому контексті наголошується, що індивідуальні відмінності між людьми відіграють визначальну роль у виникненні та перебігу міжособистісних конфліктів. Ігнорування цих відмінностей у процесі аналізу або врегулювання конфліктної ситуації істотно знижує ефективність будь-яких моделей її вирішення.

1.3. Особливості ціннісних орієнтацій осіб у зв'язку з вирішенням різних міжособистісних конфліктів

У сучасних умовах уже не потребує доведення той факт, що наука, спрямована на вивчення конфліктів, є самостійною та необхідною галуззю наукового знання. В Україні, як і в інших країнах посттоталітарного простору, суспільство тривалий час виявлялося недостатньо підготовленим до осмислення конфлікту як закономірного феномену суспільного розвитку. Орієнтація на ідею «безконфліктного» існування призводила до ігнорування або маргіналізації конфліктної проблематики, що стримувало формування науково обґрунтованих підходів до її аналізу та вирішення.

Натомість сучасний світ характеризується високою динамічністю, прискореним темпом життя, зростанням соціальної напруженості та ускладненням міжособистісних взаємодій. За таких умов конфлікти стають невід'ємною складовою індивідуального та соціального буття, що зумовлює необхідність розвитку психологічної гнучкості, стійкості та здатності до конструктивного вирішення суперечностей. Опанування психологічних механізмів управління конфліктами, формування навичок саморегуляції та контролю емоційних реакцій є важливою умовою збереження внутрішньої цілісності особистості й гармонізації міжособистісних відносин.

У цьому контексті особливого значення набувають ціннісні орієнтації, які виступають одним із провідних психологічних детермінантів вибору типу вирішення міжособистісних конфліктів. Саме система цінностей визначає, які

цілі в конфлікті є пріоритетними для особистості, якими засобами вона готова їх досягати та якою мірою враховує інтереси іншої сторони. Через ціннісні орієнтації конфліктна ситуація набуває для суб'єкта особистісного смислу, що безпосередньо впливає на вибір стратегії поведінки. [58].

Особи з домінуванням індивідуалістичних, егоцентричних або інструментальних цінностей частіше орієнтуються на такі типи вирішення міжособистісних конфліктів, як протиборство або жорстка конкуренція. Для них визначальним є досягнення власного результату, збереження статусу, влади чи самоствердження, тоді як інтереси іншої сторони набувають другорядного значення. У таких випадках конфлікт розглядається як засіб підтвердження особистої значущості.

Натомість домінування соціально орієнтованих, гуманістичних і кооперативних цінностей зумовлює схильність до співробітництва або компромісу. Для таких осіб важливими є збереження міжособистісних стосунків, взаєморозуміння, справедливість і взаємна відповідальність. Конфлікт у цьому випадку сприймається не як загроза, а як можливість для узгодження позицій, розвитку взаємодії та досягнення взаємоприйнятного рішення. [17].

Ціннісні орієнтації, пов'язані з прагненням до стабільності, психологічного комфорту та уникнення напруги, часто зумовлюють вибір стилів ухилення або пристосування. Такі типи вирішення конфліктів характерні для осіб, які схильні знижувати значущість власних потреб задля уникнення емоційних переживань, страху втрати стосунків або негативної соціальної оцінки.

Особливе місце посідає асертивний тип вирішення міжособистісного конфлікту, який ґрунтується на поєднанні цінності власної автономії та поваги до іншого. Асертивність відображає зрілу систему ціннісних орієнтацій, у межах якої особистість здатна відстоювати власні інтереси без порушення прав і гідності іншої сторони, що свідчить про високий рівень особистісної зрілості та сформованості ціннісно-смислової сфери. [6].

Близькими за змістом до інтересів опонентів у конфлікті є цінності, які вони відстоюють у процесі протистояння. Залежно від рівня узагальненості та значущості для суб'єкта це можуть бути:

1. Загальнолюдські цінності (істинність суджень, справедливість, моральні ідеали);
2. Цінності, втілені в досягненнях культури, традиціях і соціальних нормах;
3. Особистісні цінності, пов'язані з почуттям власної гідності, честю, самооцінкою, самоповагою.

Ціннісні орієнтації впливають не лише на перебіг міжособистісних, а й на розвиток внутрішньоособистісних конфліктів, які виникають унаслідок зіткнення внутрішніх спонукань, представлених у свідомості у вигляді автономних і значущих цінностей. Основою таких конфліктів є ціннісно-мотиваційна сфера особистості, у межах якої взаємодіють мотиви («я хочу»), цінності та соціальні норми («я повинен»), а також самооцінка («я можу», «я є»). [29].

Напруження між цими компонентами може мати як конструктивні, так і деструктивні наслідки. Конструктивний внутрішньоособистісний конфлікт сприяє моральному розвитку особистості, спонукаючи її орієнтуватися на вищі цінності та принципи. Водночас деструктивний конфлікт, зумовлений глибокою невідповідністю між ціннісними орієнтаціями та реальною поведінкою, може призводити до зниження самооцінки, втрати впевненості у власних силах, формування почуття неповноцінності та деструкції міжособистісних стосунків, що супроводжується підвищеною агресивністю, тривожністю й емоційною напруженістю.

Таким чином, ціннісні орієнтації є системоутворювальним чинником, який визначає характер як міжособистісних, так і внутрішньоособистісних конфліктів, їх спрямованість, динаміку та наслідки. Саме через призму цінностей конфлікт набуває особистісного смислу й може трансформуватися з джерела напруги у ресурс особистісного та міжособистісного розвитку.

Висновки до першого розділу

Ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз проблеми вирішення міжособистісних конфліктів у контексті ціннісних орієнтацій особистості, дозволив розкрити основні теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій у сучасній психології. Показано, що ціннісні орієнтації є складним, багатовимірним і динамічним утворенням, яке виконує регулятивну, смислотворчу та мотиваційну функції в структурі особистості. Вони виступають інтегративною ланкою між індивідуальним досвідом і соціокультурними нормами, визначаючи спрямованість поведінки, вибір життєвих цілей і способів їх досягнення. Обґрунтовано доцільність розмежування понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» й акцентовано увагу на ролі останніх як показника особистісної зрілості та внутрішньої цілісності.

Здійснено понятійно-категоріальний аналіз феномена міжособистісного конфлікту. Встановлено, що міжособистісний конфлікт є складним соціально-психологічним явищем, яке характеризується зіткненням інтересів, цінностей, позицій і мотивів учасників взаємодії та супроводжується вираженими емоційними переживаннями. Проаналізовано основні підходи до розуміння сутності, причин і функцій міжособистісних конфліктів, їх класифікації та специфічні ознаки. Показано, що конфлікт може виконувати як деструктивні, так і конструктивні функції, виступаючи не лише джерелом напруженості, а й потенційним ресурсом розвитку міжособистісних відносин.

Обґрунтовано взаємозв’язок ціннісних орієнтацій особистості з типами вирішення міжособистісних конфліктів. Доведено, що вибір стилю конфліктної поведінки не є випадковим або суто ситуативним, а детермінується стійкою системою цінностей, інтересів і життєвих смислів особистості. Виявлено, що домінування індивідуалістичних та егоцентричних цінностей зумовлює орієнтацію на протиборство й конкуренцію, тоді як соціально орієнтовані та гуманістичні цінності сприяють вибору

співробітництва або компромісу. Показано, що прагнення до стабільності та психологічного комфорту часто пов’язане зі стилями ухилення або пристосування, а асертивний тип вирішення конфлікту відображає зрілу систему ціннісних орієнтацій і високий рівень особистісної зрілості.

РОЗДІЛ ІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ З ТИПАМИ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Обґрунтування вибірки та етапи проведення дослідження

Для проведення емпіричного дослідження необхідним є чітке визначення його мети та формулювання завдань експериментальної частини роботи, що передбачає обґрунтування вибірки досліджуваних, добір адекватних методів дослідження, а також опис діагностичних можливостей психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення показників ціннісних орієнтацій у зв’язку з вирішенням різних міжособистісних конфліктів.

Мета емпіричного дослідження зумовила необхідність реалізації таких завдань:

1. Визначити основні етапи проведення емпіричного дослідження;
2. Здійснити відбір психодіагностичного інструментарію та охарактеризувати методи дослідження, спрямовані на діагностику показників ціннісних орієнтацій і типів вирішення міжособистісних конфліктів;
3. Провести емпіричне дослідження показників ціннісних орієнтацій у зв’язку з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів;
4. Узагальнити та сформулювати основні висновки за результатами емпіричного дослідження.

Емпіричне дослідження було проведено на базі Одеського університету внутрішніх справ та Міжнародного гуманітарного університету. У дослідженні взяли участь 70 студентів віком від 20 до 22 років, серед яких 58 осіб жіночої статі та 12 чоловічої. Дослідження здійснювалося в умовах професійного навчання майбутніх психологів.

Поставлені завдання визначили логіку та структуру емпіричної частини

роботи, у межах якої було виокремлено три основні етапи дослідження: підготовчий, діагностичний та аналітичний.

Зміст підготовчого етапу полягав у формуванні банку психодіагностичних методик, адекватних меті й завданням дослідження. Основним завданням діагностичного етапу стало проведення комплексної діагностики всіх досліджуваних показників, зокрема ціннісних орієнтацій та типів вирішення міжособистісних конфліктів. Аналітичний етап передбачав здійснення математико-статистичного аналізу отриманих результатів, зокрема кореляційного аналізу, спрямованого на виявлення взаємозв'язків між показниками ціннісних орієнтацій і типами вирішення міжособистісних конфліктів, а також якісного аналізу, орієнтованого на дослідження особливостей конфліктної поведінки майбутніх психологів з різними типами ціннісних орієнтацій.

2.2. Опис психодіагностичних методик спрямованих на діагностику показників ціннісних орієнтацій і типів вирішення міжособистісних конфліктів

Розглядаючи основні методи й технічні прийоми дослідження ціннісних орієнтацій, представлені в зарубіжній та вітчизняній психології, доцільно класифікувати їх за методичним принципом, покладеним в основу відповідного психодіагностичного підходу. Відповідно до цього розрізняють такі групи методів: стандартизовані самозвіти, проективні методи, діалогічні (інтерактивні) методи та об'єктивні тести.

До групи стандартизованих самозвітів належать тести, опитувальники, шкальні методики, а також вільні самоописи з подальшою контент-аналітичною обробкою. Зазначені методи спрямовані на виявлення усвідомлюваних компонентів ціннісно-смислової сфери особистості, її життєвих пріоритетів, переконань і ціннісних установок. У межах даного дослідження до цієї групи було віднесено методику «Діагностика структури

ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнової, яка дозволяє виявити ієрархію провідних цінностей, а також методику «Особистісна зрілість» Ю.Гільбуха, спрямовану на оцінку рівня сформованості особистісної зрілості, відповідальності, автономності та цілісності особистості.

Окрему групу становлять методи, спрямовані на діагностику особливостей конфліктної поведінки та способів вирішення міжособистісних конфліктів. У даному дослідженні до цієї групи було включено опитувальник стилів поведінки в конфлікті К. Томаса – Р. Кілмена, який дозволяє визначити домінантні стилі реагування в конфліктних ситуаціях (суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування).

Для оцінки рівня агресивності та конфліктності особистості було використано методику «Діагностика особистісної агресивності та конфліктності» Є. Ільїна та П. Ковальова, яка дає змогу виявити схильність до конфліктної поведінки та агресивних реакцій у міжособистісній взаємодії. Крім того, з метою визначення здатності особистості протистояти конфліктним ситуаціям та зберігати психологічну рівновагу застосовувалася експрес-діагностика «Стійкість до конфліктів».

Таким чином, обраний психодіагностичний інструментарій забезпечує комплексне дослідження як ціннісних орієнтацій і рівня особистісної зрілості, так і особливостей конфліктної поведінки та типів вирішення міжособистісних конфліктів, що створює надійні методологічні передумови для виявлення взаємозв’язків між системою цінностей особистості та її стратегіями конфліктної взаємодії.

Традиційно для дослідження показників ціннісних орієнтацій у психологічних дослідженнях використовуються методика «Діагностика структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнової та методика «Особистісна зрілість» Ю. Гільбуха, які дозволяють виявити зміст, ієрархію та рівень сформованості ціннісно-смислової сфери особистості.

Для діагностики різних типів (або способів) вирішення міжособистісних конфліктів застосовуються психодіагностичні методи, спрямовані на

виявлення особливостей конфліктної поведінки та емоційно-вольових характеристик особистості. Зокрема, у даному дослідженні використовуються опитувальник стилів поведінки в конфлікті К. Томаса – Р. Кілмена, методика «Діагностика особистісної агресивності та конфліктності» Є. Ільїна та П.Ковальова, а також експрес-діагностика «Стійкість до конфліктів», що дає змогу оцінити рівень психологічної стійкості особистості в умовах конфліктної взаємодії.

Таким чином, аналіз відомих психодіагностичних методів вивчення показників ціннісних орієнтацій у зв'язку з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів дозволив констатувати, що у наукових дослідженнях застосовується комплекс надійних і валідних методик, адекватних меті та завданням даної роботи. Саме ці методики було обрано для подальшого емпіричного дослідження, а в наступному підпункті подано їх більш детальний опис з урахуванням діагностичних можливостей і процедур інтерпретації результатів.

Далі наведемо детальний опис кожної з обраних психодіагностичних методик:

1. Опитувальник стилів поведінки в конфлікті К. Томаса – Р. Кілмена

Опитувальник стилів поведінки в конфлікті було розроблено Кеннетом У. Томасом та Ральфом Х. Кілменом у 1972 році з метою виявлення індивідуальних особливостей поведінки особистості в конфліктних ситуаціях. Методика ґрунтується на положенні про те, що кожна людина має відносно стійкий стиль вирішення конфліктів, який формується в процесі соціалізації та відображає її ціннісні орієнтації, мотиваційні установки й особистісні характеристики.

В основі методики лежить уявлення про конфлікт як результат неспівпадіння інтересів двох або більше сторін. Стиль поведінки в конфліктній ситуації визначається співвідношенням двох ключових параметрів:

- орієнтації на власні інтереси (ступінь наполегливості, активності);
- орієнтації на інтереси іншої сторони (ступінь співпраці).

Поєднання цих параметрів утворює так звану сітку Томаса–Кілмена, у межах якої виділяють п’ять основних стилів вирішення міжособистісних конфліктів: конкуренція, ухилення, пристосування, співробітництво та компроміс.

Стиль конкуренції (протиборства)

Характеризується високою орієнтацією на власні інтереси та низьким урахуванням інтересів іншої сторони. Особистість активно прагне досягти бажаного результату, використовуючи вольові зусилля, авторитет або владні ресурси. Такий стиль доцільний у ситуаціях, коли результат є надзвичайно важливим, рішення потрібно прийняти швидко або особа має достатні повноваження для його реалізації.

Стиль ухилення

Передбачає низьку орієнтацію як на власні інтереси, так і на інтереси іншого. Особистість уникає конфлікту, відкладає його вирішення або знижує значущість проблеми. Цей стиль є виправданим у випадках високої емоційної напруги, недостатності ресурсів для конструктивного вирішення або коли проблема не має суттєвого значення.

Стиль пристосування

Виявляється у високій орієнтації на інтереси іншої сторони за одночасного ігнорування власних потреб. Особистість свідомо поступається, жертвує власними інтересами заради збереження стосунків, гармонії чи психологічного комфорту. Такий стиль є доцільним, коли предмет конфлікту не має великої цінності або коли збереження взаємин є пріоритетним.

Стиль співробітництва

Характеризується високою орієнтацією як на власні інтереси, так і на інтереси іншої сторони. Особистість активно залучена до пошуку рішення, що максимально задовольняє обидві сторони. Цей стиль передбачає відкриту комунікацію, аналіз прихованих потреб та спільну розробку альтернатив.

Співробітництво є найбільш конструктивним способом вирішення конфлікту, однак потребує часу, психологічної зрілості та готовності до діалогу.

Стиль компромісу

Полягає у частковому задоволенні інтересів кожної зі сторін шляхом взаємних поступок. Компроміс дозволяє зберегти стосунки та досягти прийнятного результату, хоча й не забезпечує повного задоволення потреб. Найчастіше використовується в ситуаціях рівності сил сторін або за відсутності можливості для глибокого співробітництва.

Важливо зазначити, що жоден із описаних стилів не є універсально «кращим» або «гіршим». Ефективність того чи іншого стилю залежить від ситуаційних умов, особистісних особливостей учасників та їхніх ціннісних орієнтацій.

Опитувальник К. Томаса – Р. У. Кілмена призначений для вивчення засобів вирішення міжособистісних конфліктів. Методика складається з 30 пар альтернативних суджень, з яких респондент обирає той варіант, що найбільш відповідає його типовій поведінці. У комплект методики входять інструкція, бланк відповідей, ключі та таблиці для переведення сирих балів у відсоткові показники, що дозволяє отримати кількісну характеристику вираженості кожного стилю.

Мануал методики К. Томаса – Р.У. Кілмена

1. Загальне поняття про методику: використовується для засобів вирішення конфліктів.

2. Діагностична область застосування: Опитувальник направлений на оцінювання та виявлення конкретного стилю поведінки особистості у конфліктній ситуації.

3. Цільове призначення: Для психологічного діагнозу, наукового дослідження.

4. Короткий опис методики: Опитувальник складається з 30 затверджень, які мають по два варіанта відповідей А та В, з яких треба вибрати один варіант. Далі підраховуємо суму балів за кожним з п'яти розділів

опитувальника, якщо відповідь співпадає з ключем присвоюється 1 бал. Кількість набраних балів дає нам уявлення які стилі вирішення конфліктів більш виражені.

Діагностичні шкали:

К1 – стиль конкуренції,

К2 – стиль співробітництва,

К3 – стиль компромісу,

К4 – стиль уникнення,

К5 – стиль пристосування.

5. Стандартизація: Достатньо надійний та валідний.

6. Вимоги до користувача: Діагностику може проводити психолог-дослідник, практичний психолог.

7. Популяція: від 16 років та старше.

8. Характеристика часу обслідування: Обмежень в часі немає.

9. Переважна ситуація дослідження: ситуація «клієнта», ситуація експертизи.

10. Наявність паралельних тестів: немає.

2. Діагностика структури ціннісних орієнтацій особистості (С.С. Бубнова)

Методика С. С. Бубнової спрямована на дослідження змісту та ієрархічної структури ціннісних орієнтацій особистості як системоутворювального компонента її мотиваційно-смислової сфери. Вона дозволяє виявити домінантні життєві цінності, що визначають спрямованість поведінки, характер міжособистісних відносин і способи реагування у значущих життєвих ситуаціях, зокрема в умовах конфлікту.

Методика ґрунтується на уявленні про ціннісні орієнтації як відносно стійку систему особистісних смислів, які регулюють вибір цілей, засобів їх досягнення та оцінку соціальної реальності. За допомогою опитувальника

визначаються провідні групи цінностей (соціальні, моральні, професійні, індивідуально-особистісні тощо) та ступінь їх значущості для респондента.

Методика використовується для аналізу зв'язку між ціннісними орієнтаціями та особливостями поведінки особистості, у тому числі стилями вирішення міжособистісних конфліктів.

Мануал методики «Діагностика структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова»

1. Загальне поняття про методику: використовується для вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності.

2. Діагностична область застосування: Опитувальник направлений на оцінювання та виявлення конкретних ціннісних орієнтацій особистості.

3. Цільове призначення: Для психологічного діагнозу, наукового дослідження.

4. Короткий опис методики: Опитувальник складається з 66 затверджень, які мають по два варіанта відповідей «так» та «ні», з яких треба вибрати один варіант. Далі підраховуємо суму балів за кожним з одинадцяти розділів опитувальника, якщо відповідь співпадає з ключем присвоюється 1 бал. Кількість набраних балів дає нам уявлення які ціннісні орієнтації більш виражені.

Діагностичні шкали:

ЦО1 – відпочинок,

ЦО2 – високий матеріальний добробут,

ЦО3 – пошук і насолода прекрасним,

ЦО4 – допомога і милосердя до інших людей,

ЦО5 – кохання;

ЦО6 – пізнання нового у світі, природі, людині;

ЦО7 – високий соціальний статус і управління людьми;

ЦО8 – визнання і повага людей і вплив на оточуючих;

ЦО9 – соціальна активність для досягнення позитивних змін в

суспільстві;

ЦО10 – спілкування;

ЦО11 – здоров'я.

5. Стандартизація: Достатньо надійний та валідний.

6. Вимоги до користувача: Діагностику може проводити психолог-дослідник, практичний психолог.

7. Популяція: від 16 років та старше.

8. Характеристика часу обслідування: Обмежень в часі немає.

9. Переважна ситуація дослідження: ситуація «клієнта», ситуація експертизи.

10. Наявність паралельних тестів: немає.

3. Методика «Особистісної зрілості» Ю. З. Гільбуха

Методика Ю. З. Гільбуха призначена для діагностики рівня особистісної зрілості як інтегральної характеристики розвитку особистості. Вона дозволяє оцінити сформованість таких компонентів, як відповідальність, самостійність, рефлексивність, здатність до саморегуляції, адекватна самооцінка та ціннісно-смислова визначеність.

Особистісна зрілість розглядається як важливий психологічний чинник, що забезпечує здатність особистості до усвідомленого вибору поведінкових стратегій, у тому числі в конфліктних ситуаціях. Високий рівень особистісної зрілості пов’язується зі схильністю до конструктивних форм вирішення міжособистісних конфліктів, зокрема співробітництва та асертивної поведінки.

Ґрунтуючись на загальноприйнятих уявленнях у психологічній науці, **особистісну зрілість** розглядають як інтегральне утворення, що включає низку взаємопов’язаних аспектів, які відображають рівень розвитку самосвідомості, мотиваційно-ціннісної сфери та соціальної відповідальності особистості. Традиційно виокремлюють **п’ять основних аспектів**

особистісної зрілості.

1. **Мотивація досягнень.** Цей аспект відображає загальну спрямованість діяльності індивіда на досягнення соціально й особистісно значущих життєвих цілей. Він виявляється у прагненні до максимально повної самореалізації, самостійності, ініціативності, відповідальності за результати власної діяльності, а також у готовності брати на себе лідерські функції та досягати високих результатів у професійній і життєвій сферах.

2. **Ставлення до власного «Я» (Я-концепція).** Даний аспект характеризує рівень сформованості самосвідомості особистості та включає впевненість у власних можливостях, задоволеність своїми здібностями, рисами характеру, темпераментом, знаннями, уміннями та навичками. Важливими показниками зрілості є адекватна самооцінка, висока вимогливість до себе, відсутність самовдоволення, скромність і повага до інших людей. Зазначені якості несумісні з проявами комплексу неповноцінності, який може виявлятися у неусвідомленому прагненні до самоствердження через хвастощі, браваду або саморекламу.

3. **Почуття громадянського обов'язку.** Цей аспект охоплює такі особистісні характеристики, як патріотизм, інтерес до суспільно-політичних процесів, усвідомлення соціальної та професійної відповідальності, потребу в соціальній взаємодії, здатність до колективної діяльності та орієнтацію на суспільно значущі цілі.

4. **Життєва установка.** Під життєвою установкою розуміють систему узагальнених світоглядних позицій, що проявляються у розумінні відносності багатьох життєвих явищ, здатності до критичного мислення, переважанні раціонального аналізу над імпульсивними емоційними реакціями, емоційній врівноваженості, розсудливості та здатності приймати зважені рішення в складних ситуаціях.

5. **Здатність до психологічної близькості з іншою людиною.** Цей аспект включає доброзичливе ставлення до оточення, розвинену емпатію (здатність до розуміння емоційного стану іншого та співпереживання), уміння

слухати, відкритість у спілкуванні та потребу в духовній близькості з іншими людьми. Здатність до психологічної близькості є важливою умовою гармонійних міжособистісних стосунків і конструктивної взаємодії в соціальному середовищі.

Мануал методики «Особистісної зрілості» Ю. З. Гільбуха

1. Загальне поняття про методику: використовується для діагностики рівня особистісної зрілості

2. Діагностична область застосування: Методика направлена на оцінювання та виявлення рівня особистісної зрілості.

3. Цільове призначення: Для психологічного діагнозу, наукового дослідження.

4. Короткий опис методики: Методика складається з 34 затверджень, які мають по сім варіантів відповідей, з яких треба вибрати один варіант. Далі підраховуємо суму балів за кожним з п'яти шкалів методики.

Діагностичні шкали:

- мотивація досягнення (ПОЗ 1),
- ставлення до свого «Я» (ПОЗ 2),
- почуття громадянського обов’язку (ПОЗ 3),
- життєва установка (ПОЗ 4),
- здатність до психологічної близькості з іншою людиною (ПОЗ 5).

5. Стандартизація: Достатньо надійний та валідний.

6. Вимоги до користувача: Діагностику може проводити психолог-дослідник, практичний психолог.

7. Популяція: від 15 років та старше.

8. Характеристика часу обслідування: Обмежень в часі немає.

9. Переважна ситуація дослідження: ситуація «клієнта», ситуація експертизи.

10. Наявність паралельних тестів: немає.

4. Діагностика особистісної агресивності та конфліктності (Є.П.

Ільїн, П.А. Ковальов).

Методика, розроблена Є. П. Ільїним та П. А. Ковальовим, призначена для вивчення рівня та форм прояву агресивності й конфліктності як особистісних властивостей, що впливають на характер міжособистісної взаємодії.

Опитувальник дозволяє діагностувати такі параметри, як схильність до конфліктної поведінки, імпульсивність, ворожість, дратівливість, негативізм, а також загальний рівень агресивності. Методика базується на положенні про те, що агресивність і конфліктність можуть виступати як відносно стійкі індивідуально-психологічні характеристики, які зумовлюють вибір деструктивних або конструктивних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях.

Отримані показники дають змогу оцінити роль агресивно-конфліктних тенденцій у структурі особистості та їх взаємозв’язок із ціннісними орієнтаціями.

Мануал методики «Діагностика особистісної агресивності та конфліктності (Є. Ільїн, П. Ковальов)

1. Загальне поняття про методику: використовується для виявлення в якості особистісної характеристики схильності суб'єкта до конфліктності і агресивності.

2. Діагностична область застосування: Методика направлена на оцінювання та виявлення рівня конфліктності і агресивності.

3. Цільове призначення: Для психологічного діагнозу, наукового дослідження.

4. Короткий опис методики: Методика складається з 80 затверджень, з якими респондент може погодитися або не погодитися.

Діагностичні шкали:

- запальність (З),

- наступальність (НАСТ),

- образливість (О),

- непоступливість (НЕПОСТ),

- компромісність (К)

- мстивість (М),

- нетерпимість до думки інших (НДІ),

- підозрілість (П),

- «позитивна агресивність" суб’єкта (ПАС),

-"негативна агресивність" суб’єкта НАС)

- узагальнений показник конфліктності (УПК).

5. Стандартизація: Достатньо надійний та валідний.

6. Вимоги до користувача: Діагностику може проводити психолог-дослідник, практичний психолог.

7. Популяція: від 15 років та старше.

8. Характеристика часу обслідування: Обмежень в часі немає.

9.Переважна ситуація дослідження: ситуація «клієнта», ситуація експертизи.

10. Наявність паралельних тестів: немає.

5. Експрес-діагностика «Стійкість до конфліктів»

Методика «Стійкість до конфліктів» спрямована на визначення рівня психологічної стійкості особистості в умовах міжособистісного напруження та конфліктної взаємодії. Вона дозволяє оцінити здатність людини зберігати емоційну рівновагу, контролювати власні реакції та конструктивно реагувати на конфліктні ситуації.

Показник стійкості до конфліктів відображає рівень сформованості саморегуляції, толерантності до фрустрації, гнучкості поведінки та адаптивних ресурсів особистості. Методика є доцільною для використання в комплексних дослідженнях конфліктної поведінки, оскільки доповнює дані про стилі вирішення конфліктів і особистісні детермінанти цих стилів.

Мануал Експрес діагностики «Стійкість до конфліктів»

1. Загальне поняття про методику: використовується для виявлення рівня стійкості до конфліктів.

2. Діагностична область застосування: Методика направлена на оцінювання та виявлення ступеня рівня стійкості до конфліктів.

3. Цільове призначення: Для психологічного діагнозу, наукового дослідження.

4. Короткий опис методики: Методика складається з 10 пар властивостей, які респондент може оцінити п'ятибальною шкалою.

Діагностичні шкали:

- високий рівень конфліктостійкість (ВРКС);
- середній рівень конфліктостійкість (СРК);
- рівень вираженою конфліктності (РВК);
- високий рівень конфліктності (ВРК).

5. Стандартизація: Достатньо надійний та валідний.

6. Вимоги до користувача: Діагностику може проводити психолог-дослідник, практичний психолог.

7. Популяція: від 15 років та старше.

8. Характеристика часу обслідування: Обмежень в часі немає.

9.Переважна ситуація дослідження: ситуація «клієнта», ситуація експертизи.

10. Наявність паралельних тестів: немає.

Висновки до другого розділу

У даному розділі було представлено програму та організацію емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення взаємозв’язку показників ціннісних орієнтацій особистості з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів. Реалізація поставлених завдань забезпечила методологічну цілісність і логічну послідовність емпіричної частини дослідження. У межах розділу було вирішено такі основні завдання.

По-перше, здійснено обґрунтування вибірки дослідження та охарактеризовано етапи його проведення. Емпіричне дослідження здійснювалося на вибірці студентів Одеського державного університету внутрішніх справ та Міжнародного нуманітарного універитету. У дослідженні взяли участь 70 осіб віком від 20 до 22 років, з яких 58 дівчат та 12 юнаків. Дослідження проводилося в умовах професійного навчання та за дотримання сприятливих організаційних і психологічних умов. Відповідно до логіки дослідження було виокремлено три основні етапи емпіричної роботи: підготовчий, діагностичний та аналітичний.

По-друге, обґрунтовано вибір і сформовано комплекс методів дослідження, а також подано їх детальну характеристику. З метою розв'язання методологічних завдань емпіричної частини було сформовано інструментально-діагностичний комплекс психодіагностичних методик, що ґрунтуються на механізмах самооцінювання та самозвіту і дозволяють комплексно дослідити як ціннісно-смислову сферу особистості, так і особливості її конфліктної поведінки.

До зазначеного комплексу увійшли: опитувальник К. Томаса – Р. Кілмена, спрямований на діагностику стилів (засобів) вирішення міжособистісних конфліктів; методика «Діагностика структури ціннісних орієнтацій особистості» С. С. Бубнової; методика «Особистісна зрілість» Ю. Гільбуха; методика «Діагностика особистісної агресивності та конфліктності» Є. Ільїна та П. Ковальова; експрес-діагностика «Стійкість до конфліктів».

Застосування зазначеного комплексу методик забезпечує можливість всебічного аналізу індивідуально-психологічних особливостей осіб, виявлення специфіки їхніх ціннісних орієнтацій, рівня особистісної зрілості та домінуючих типів вирішення міжособистісних конфліктів, а також створює надійне підґрунтя для подальшого кількісного й якісного аналізу отриманих результатів.

РОЗДІЛ ІІІ. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Аналіз кореляційних зв'язків між показниками ціннісних орієнтацій, особистісної агресивності та конфліктності

У даному параграфі представлено результати кореляційного аналізу досліджуваних показників, зокрема проаналізовано взаємозв'язки між показниками ціннісних орієнтацій особистості та показниками особистісної агресивності й конфліктності. Для перевірки статистичної значущості отриманих емпіричних даних було використано програмний комплекс IBM SPSS Statistics 13.0.

Кореляційний аналіз застосовувався з метою встановлення наявності та характеру зв'язків між досліджуваними змінними в межах однієї вибірки. Зокрема, визначалося, чи супроводжується зростання одного показника підвищенням (додатна кореляція) або зниженням (від'ємна кореляція) іншого показника, а також оцінювалася можливість прогнозування значень однієї змінної на основі величини іншої.

Кореляційному аналізу були піддані первинні («сирі») бали за показниками ціннісних орієнтацій особистості та показниками особистісної агресивності і конфліктності, отримані в групі майбутніх психологів.

У таблиці 3.1 подано статистично значущі коефіцієнти кореляції між показниками ціннісних орієнтацій та показниками особистісної агресивності й конфліктності.

Аналіз представлених у таблиці даних засвідчує, що показники ціннісних орієнтацій особистості виявляють низку значущих кореляційних зв'язків із показниками особистісної агресивності та конфліктності, що свідчить про їхню психологічну взаємозумовленість та системний характер взаємодії ціннісно-смислової й поведінкової сфер особистості.

Таблиця 3.1

Значимі коефіцієнти кореляції показників ціннісних орієнтацій з особистісної агресивності та конфліктності

Показники ціннісних орієнтацій		особистісна агресивність та конфліктність						
	З	НАСТ	О	НЕПОСТ	К	М	НДІ	П
ЦО1	365**	340**	323**	342**		321**	357**	343**
ЦО2	335**	367**	354**	339**		332**	375**	368**
ЦО3					254*			
ЦО4				-389**	263*			-289*
ЦО5	237*							
ЦО6			227*					253*
ЦО7	229*			318**	-276*			
ЦО8			234*	288*				
ЦО9								234*
ЦО10		361**		269*	-340**			
ЦО11		262*						

Примітка тут і надалі: 1) n=70; 2) позначення** - значущість зв’язку на рівні p <0,01; позначення* - значущість зв’язку на рівні p <0,05; 3) система скорочень показників ціннісних орієнтацій: ЦО1 – відпочинок, ЦО2 – високий матеріальний добробут, ЦО3 – пошук і насолода прекрасним, ЦО4 – допомога і милосердя до інших людей, ЦО5 – кохання; ЦО6 – пізнання нового у світі, природі, людині; ЦО7 – високий соціальний статус і управління людьми; ЦО8 – визнання і повага людей і вплив на оточуючих; ЦО9 – соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві; ЦО10 – спілкування; ЦО11 – здоров'я; 4) система скорочень особистісної агресивності та конфліктності: З - запальність, НАСТ - наступальність, О - образливість, НЕПОСТ - непоступливість, К – компромісність, М - мстивість, НДІ - нетерпимість до думки інших, П –підозрілість.

Аналіз результатів кореляційного дослідження показників ціннісних орієнтацій особистості та показників особистісної агресивності й конфліктності засвідчив наявність як прямих, так і обернених статистично значущих зв'язків, що підтверджує тісну взаємодію ціннісно-смислової та поведінково-емоційної сфер особистості.

Найбільш насичену систему кореляційних зв'язків виявлено для показників ЦО1 та ЦО2, які демонструють стійкі додатні кореляції високого рівня значущості ($p \leq 0,01$) практично з усіма показниками особистісної агресивності та конфліктності, зокрема з показниками З, НАСТ, О, НЕПОСТ, М, НДІ та П. Це свідчить про те, що відповідні ціннісні орієнтації пов'язані з підвищеною емоційною напруженістю, схильністю до конфліктних форм реагування, нестійкістю поведінки та труднощами у стримуванні агресивних імпульсів. Подібна конфігурація зв'язків може вказувати на внутрішню суперечливість ціннісної системи або її інструментально-егоцентричну спрямованість.

Показник ЦО3 має одиничний, проте статистично значущий додатний зв'язок із показником О ($r = 0,254$; $p \leq 0,05$), що може свідчити про локальний вплив відповідної ціннісної орієнтації на окремі аспекти емоційно-поведінкової нестійкості без системного залучення всієї структури агресивності.

Особливий інтерес становить показник ЦО4, який виявляє як додатні, так і від'ємні кореляційні зв'язки. Зокрема, зафіксовано значущий обернений зв'язок із показником НЕПОСТ ($r = –0,389$; $p \leq 0,01$) та показником П ($r = –0,289$; $p \leq 0,05$), що може свідчити про роль цієї ціннісної орієнтації як стабілізуючого чинника, здатного знижувати імпульсивність і загальну конфліктність поведінки. Водночас наявність додатного зв'язку з показником К ($r = 0,263$; $p \leq 0,05$) може вказувати на ситуативне напруження, пов'язане з відстоюванням значущих цінностей.

Показники ЦО5, ЦО6, ЦО8 та ЦО9 характеризуються поодинокими додатними кореляційними зв'язками низького або середнього рівня значущості, що свідчить про їх вибірковий вплив на окремі прояви агресивності та конфліктності без формування цілісної поведінкової стратегії.

Для показника ЦО7 виявлено амбівалентну картину зв'язків: додатні кореляції з показниками З ($r = 0,229$; $p \leq 0,05$) та НЕПОСТ ($r = 0,318$; $p \leq 0,01$) поєднуються з від'ємним зв'язком із показником К ($r = –0,276$; $p \leq 0,05$). Це може свідчити про внутрішню суперечливість відповідної ціннісної орієнтації та її неоднозначний вплив на регуляцію конфліктної поведінки.

Показник ЦО10 демонструє як значущі додатні зв'язки з показниками НАСТ та НЕПОСТ, так і виражений обернений зв'язок із показником К ($r = –0,340$; $p \leq 0,01$), що вказує на потенціал цієї ціннісної орієнтації до зниження конфліктності за умови сформованої саморегуляції.

Показник ЦО11 має одиничний, але статистично значущий додатний зв'язок із показником НАСТ ($r = 0,262$; $p \leq 0,05$), що може відображати зв'язок між даною ціннісною орієнтацією та підвищеною внутрішньою напругою або наполегливістю у відстоюванні власної позиції.

Отримані результати свідчать, що система ціннісних орієнтацій особистості істотно пов'язана з рівнем особистісної агресивності та конфліктності. Водночас характер цих зв'язків є неоднорідним і варіює від деструктивних до потенційно регулятивних, що підтверджує положення про ціннісні орієнтації як психологічний механізм вибору типу конфліктної поведінки.

3.2. Співвідношення показників ціннісних орієнтацій та рівня особистісної зрілості

У цьому параграфі подано результати кореляційного аналізу досліджуваних змінних, зокрема розкрито характер взаємозв'язків між показниками ціннісних орієнтацій та рівнем особистісної зрілості.

Статистичну перевірку отриманих емпіричних даних здійснено з використанням програмного пакета IBM SPSS Statistics 13.0, що забезпечило надійність і достовірність результатів аналізу.

Як відомо, кореляційний аналіз дає змогу встановити наявність або відсутність зв'язку між двома показниками в межах однієї вибірки, а також визначити його характер. У разі наявності статистично значущого зв'язку з'ясовується, чи супроводжується зростання одного показника підвищенням іншого (додатна кореляція) або, навпаки, його зниженням (від'ємна кореляція). Крім того, кореляційний аналіз дозволяє оцінити можливість прогнозування значень одного показника на основі величини іншого.

У межах даного дослідження кореляційному аналізу було піддано «сирі» бали за показниками ціннісних орієнтацій та особистісної зрілості у групі майбутніх психологів.

У таблиці 3.2 наведено статистично значущі коефіцієнти кореляції, що відображають взаємозв'язки між показниками ціннісних орієнтацій та рівнем особистісної зрілості особистості.

Таблиця 3.2

Значимі коефіцієнти кореляції показників ціннісних орієнтацій з особистісною зрілістю

Показники ціннісних орієнтацій	Показники особистісної зрілості					
	ПОЗ 1	ПОЗ 2	ПОЗ 3	ПОЗ 4	ПОЗ 5	ЗПОЗ
ЦО1	376**	287*				362**
ЦО2	354**			375**		
ЦО3				267*	344**	365**
ЦО6			225*			287*
ЦО9		256*	315**		317**	
ЦО11		285*				

Примітка: система скорочень особистісної зрілості: ПОЗ1 - мотивація досягнень; ПОЗ2 - ставлення до свого «Я» («Я» - концепція); ПОЗ3 - почуття громадянського обов'язку; ПОЗ4 - життєва установка; ПОЗ5 - здатність до психологічної близькості з іншою людиною, ЗПОЗ – загальний показник особистісної зрілості.

Аналіз даних, наведених у таблиці 3.2, засвідчує наявність статистично значущих кореляційних зв’язків між окремими показниками ціннісних орієнтацій та компонентами особистісної зрілості майбутніх психологів. Отримані результати підтверджують положення про тісний взаємозв’язок ціннісно-смислової сфери з рівнем сформованості зрілих особистісних якостей.

Зокрема, показник ЦО1 виявляє значущі додатні кореляції з ПОЗ 1 ($r = 0,376$; $p \leq 0,01$), ПОЗ 2 ($r = 0,287$; $p \leq 0,05$) та інтегральним показником особистісної зрілості ЗПОЗ ($r = 0,362$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що відповідна ціннісна орієнтація пов’язана з високим рівнем мотивації досягнень, позитивним ставленням до власного «Я» та загальною особистісною зрілістю. Особи з вираженим даним типом ціннісних орієнтацій характеризуються цілеспрямованістю, впевненістю у власних можливостях і прагненням до самореалізації.

Показник ЦО2 має значущий додатний зв’язок з ПОЗ 1 ($r = 0,354$; $p \leq 0,01$) та ПОЗ 4 ($r = 0,375$; $p \leq 0,01$), що вказує на взаємозв’язок цієї ціннісної орієнтації з мотивацією досягнень і зрілою життєвою установкою. Це може свідчити про схильність таких осіб до усвідомленого життєвого вибору, емоційної врівноваженості та відповідального ставлення до власного життєвого шляху.

Для показника ЦО3 зафіксовано статистично значущі додатні кореляції з ПОЗ 4 ($r = 0,267$; $p \leq 0,05$), ПОЗ 5 ($r = 0,344$; $p \leq 0,01$) та загальним показником особистісної зрілості ЗПОЗ ($r = 0,365$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що відповідна ціннісна орієнтація пов’язана з емоційною врівноваженістю,

здатністю до психологічної близькості, емпатії та загальною інтегрованістю особистості.

Показник ЦО6 демонструє значущий додатний зв'язок із ПОЗ 2 ($r = 0,225$; $p \leq 0,05$) та ЗПОЗ ($r = 0,287$; $p \leq 0,05$), що може вказувати на асоціацію даної ціннісної орієнтації з позитивним самосприйняттям, адекватною самооцінкою та зростанням загального рівня особистісної зрілості.

Для показника ЦО9 виявлено додатні кореляції з ПОЗ 2 ($r = 0,256$; $p \leq 0,05$), ПОЗ 3 ($r = 0,315$; $p \leq 0,01$) та ПОЗ 5 ($r = 0,317$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про зв'язок відповідної ціннісної орієнтації з позитивною «Я»-концепцією, почуттям громадянського обов'язку та здатністю до міжособистісної близькості, що є важливими показниками соціальної та психологічної зрілості.

Показник ЦО11 має значущий додатний зв'язок із ПОЗ 2 ($r = 0,285$; $p \leq 0,05$), що може свідчити про асоціацію цієї ціннісної орієнтації з упевненістю у власних можливостях, самоприйняттям та внутрішньою стабільністю особистості.

Отримані результати свідчать, що ціннісні орієнтації майбутніх психологів тісно пов'язані з різними компонентами особистісної зрілості. Чим більш інтегрованою та усвідомленою є система цінностей, тим вищим є рівень мотивації досягнень, позитивного самосприйняття, соціальної відповідальності, емоційної врівноваженості та здатності до зрілих міжособистісних відносин. Це підтверджує роль ціннісних орієнтацій як одного з провідних психологічних чинників формування особистісної зрілості.

3.3. Кореляційний аналіз взаємозв'язку ціннісних орієнтацій із типами вирішення міжособистісних конфліктів

У даному підпараграфі представлено результати кореляційного аналізу, спрямованого на виявлення взаємозв'язків між показниками ціннісних орієнтацій особистості та типами вирішення міжособистісних конфліктів. Зазначений аналіз дозволяє поглибити уявлення про психологічні механізми

вибору стратегій конфліктної поведінки та визначити роль ціннісно-смислової сфери у регуляції міжособистісної взаємодії.

Статистичну обробку емпіричних даних здійснено за допомогою програмного комплексу IBM SPSS Statistics 13.0 із використанням кореляційного аналізу, що дало змогу встановити характер і напрямок зв’язків між досліджуваними змінними. У процесі аналізу враховувалися як додатні, так і від’ємні кореляції, які свідчать відповідно про узгодженість або суперечливість між домінуючими ціннісними орієнтаціями та переважними способами вирішення конфліктів.

Кореляційному аналізу були піддані «сирі» бали за показниками ціннісних орієнтацій та типів вирішення міжособистісних конфліктів у вибірці майбутніх психологів. Такий підхід дозволив не лише зафіксувати статистично значущі зв’язки, а й інтерпретувати їх у контексті конструктивних і деструктивних стратегій конфліктної поведінки.

Отримані результати створюють емпіричне підґрунтя для подальшого якісного аналізу психологічних особливостей осіб з різними системами ціннісних орієнтацій та різними типами вирішення міжособистісних конфліктів, а також підтверджують положення про детермінуючу роль цінностей у виборі стилю конфліктної взаємодії.

Так, у табл. 3.3 представлені значимі коефіцієнти кореляцій показників ціннісних орієнтацій з різним типами вирішення міжособистісних конфліктів.

Аналіз даних, представлених у таблиці, засвідчує наявність статистично значущих кореляційних зв’язків між окремими показниками ціннісних орієнтацій та типами вирішення міжособистісних конфліктів. Отримані результати підтверджують положення про те, що вибір стратегії конфліктної поведінки зумовлюється не лише ситуативними чинниками, а й стійкою системою ціннісних орієнтацій особистості.

Таблиця 3.3

Значимі коефіцієнти кореляції показників ціннісних орієнтацій з різним типами вирішення міжособистісних конфліктів

Показники ціннісних орієнтацій		Тип вирішення конфлікту			
	ПК1	ПК2	ПК3	ПК4	ПК5
ЦО1			237*	254*	
ЦО3	-363**				
ЦО7		345**	287*		327**
ЦО9			-267*		-266*
ЦО10		284*		-288*	

Примітка: система скорочень типів рішення конфлікту: ПК1 - стиль конкуренції, ПК2 –стиль співробітництва, - ПК3 – стиль компромісу, ПК4 – стиль уникнення, ПК5 – стиль пристосування.

Зокрема, показник ЦО1 виявляє додатні кореляційні зв’язки з типами вирішення конфлікту ПК3 ($r = 0,237$; $p \leq 0,05$) та ПК4 ($r = 0,254$; $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що відповідна ціннісна орієнтація пов’язана зі схильністю до відносно гнучких, проміжних стратегій вирішення конфліктів, які передбачають часткове врахування як власних інтересів, так і позиції іншої сторони. Такі особи, ймовірно, орієнтуються на збереження взаємодії та прагнуть мінімізувати деструктивні наслідки конфлікту.

Для показника ЦО3 зафіксовано виражений від’ємний кореляційний зв’язок з типом ПК1 ($r = –0,363$; $p \leq 0,01$). Це може свідчити про те, що домінування відповідної ціннісної орієнтації знижує ймовірність використання жорстких, конкурентних або авторитарних стратегій вирішення конфлікту. Особи з таким ціннісним профілем, імовірно, уникають відкритого протистояння та прагнуть альтернативних, менш конфронтаційних форм взаємодії.

Показник ЦО7 демонструє найбільш розгалужену систему кореляційних зв’язків: додатні кореляції з типами ПК2 ($r = 0,345$; $p \leq 0,01$), ПК3 ($r = 0,287$; $p \leq 0,05$) та ПК5 ($r = 0,327$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про універсальний характер впливу даної ціннісної орієнтації на вибір стратегій вирішення конфліктів. Такі особи здатні варіювати свою поведінку залежно від ситуації, поєднуючи орієнтацію на власні інтереси з урахуванням інтересів партнера по взаємодії, що є ознакою поведінкової гнучкості та психологічної зрілості.

Для проказника ЦО9 виявлено від’ємні кореляційні зв’язки з типами ПК3 ($r = –0,267$; $p \leq 0,05$) та ПК5 ($r = –0,266$; $p \leq 0,05$). Це може свідчити про те, що відповідна ціннісна орієнтація знижує схильність до конструктивних або партнерських стратегій вирішення конфлікту, що, ймовірно, пов’язано з орієнтацією на уникнення напруження або внутрішню суперечливість мотиваційної сфери.

Показник ЦО10 виявляє додатний кореляційний зв’язок із типом ПК2 ($r = 0,284$; $p \leq 0,05$) та від’ємний – із типом ПК4 ($r = –0,288$; $p \leq 0,05$). Така конфігурація зв’язків свідчить про вибірковий характер впливу даної ціннісної орієнтації на конфліктну поведінку: з одного боку, вона сприяє використанню активних стратегій вирішення конфлікту, з іншого – знижує готовність до поступок або компромісних рішень.

Отримані результати кореляційного аналізу підтверджують, що тип вирішення міжособистісних конфліктів значною мірою детермінується змістом і структурою ціннісних орієнтацій особистості. Одні ціннісні орієнтації сприяють вибору гнучких і конструктивних стратегій взаємодії, тоді як інші пов’язані зі зниженням готовності до співпраці або компромісу.

Це свідчить про ключову роль ціннісно-смислової сфери у регуляції конфліктної поведінки та підтверджує доцільність її подальшого психологічного аналізу.

3.4. Якісний аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів

Якісний аналіз отриманих емпіричних даних здійснювався за методом профілів із попереднім групуванням досліджуваних за критерієм домінування одного з типів вирішення міжособистісних конфліктів. Такий підхід дозволив виявити специфіку структури ціннісних орієнтацій залежно від переважної стратегії конфліктної поведінки та поглибити інтерпретацію кількісних результатів.

На наступному етапі було проаналізовано профілі ціннісних орієнтацій у представників груп із високими та низькими показниками за способами вирішення міжособистісних конфліктів. Відповідні графічні профілі подано на рисунках 3.1–3.2, що унаочнює відмінності у ціннісно-смисловій сфері осіб із різними стилями конфліктної взаємодії.

Зокрема, на рисунку 3.1 представлено графічні профілі показників ціннісних орієнтацій у досліджуваних із високими значеннями за типами вирішення міжособистісних конфліктів. До аналізу включено такі групи: К1+ – особи, схильні до стилю конкуренції; К2+ – особи, схильні до стилю співробітництва; К3+ – особи, схильні до стилю компромісу; К4+ – особи, схильні до стилю уникнення; К5+ – особи, схильні до стилю пристосування.

Тут і далі на цій групі рис., на осі Х представлені показники ціннісних орієнтацій, на осі У - їхні значення (бали). Кожна графічна лінія відображає середнє арифметичні значення досліджуваних відповідних показників у представників кожної групи, виражених в умовних одиницях.

На рисунку 3.2 подано профілі ціннісних орієнтацій осіб із низькими значеннями за різними типами вирішення міжособистісних конфліктів, а також усереднений профіль групи (М). Якісний аналіз графічних даних дозволяє виявити як спільні, так і відмінні риси у структурі ціннісних орієнтацій залежно від недостатньої вираженості певного стилю конфліктної

поведінки.

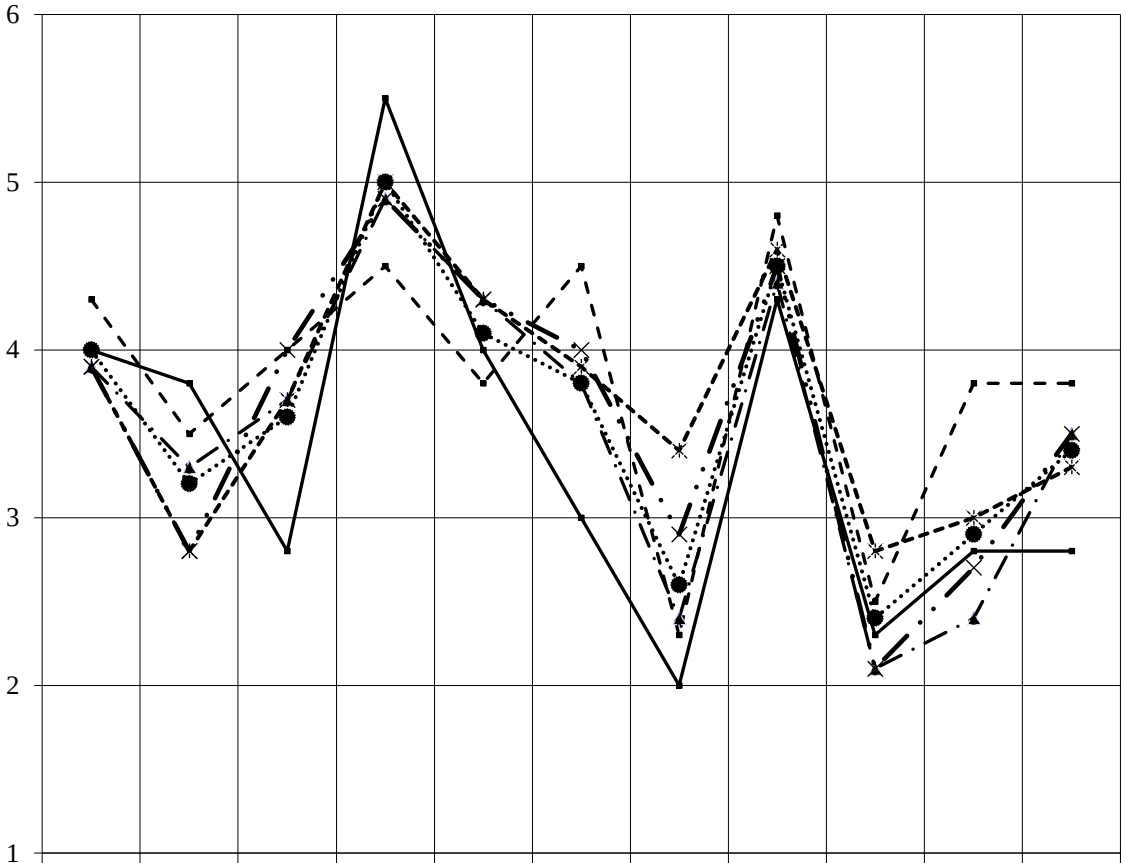

	ЦО1	ЦО2	ЦО3	ЦО4	ЦО5	ЦО6	ЦО7	ЦО8	ЦО9	ЦО10	ЦО11
К1+	4	3,8	2,8	5,5	4	3	2	4,3	2,3	2,8	2,8
К2+	4,3	3,5	4	4,5	3,8	4,5	2,3	4,8	2,5	3,8	3,8
К3+	3,9	3,3	3,7	4,9	4,3	3,8	2,4	4,4	2,1	2,4	3,5
К4+	3,9	2,8	4	4,9	4,3	4	2,9	4,5	2,1	2,7	3,5
К5+	3,9	2,8	3,7	5	4,3	3,9	3,4	4,6	2,8	3	3,3
М	4	3,2	3,6	5	4,1	3,8	2,6	4,5	2,4	2,9	3,4

Рис.3.1 Графічне зображення результатів ціннісних орієнтацій у представників груп з високими значеннями за показниками вирішення міжособистісних конфліктів.

Загалом для всіх груп характерна відносно помірна вираженість більшості ціннісних орієнтацій без різко виражених піків, що свідчить про недостатню визначеність ціннісної ієрархії у ситуаціях міжособистісного протистояння. Усереднений профіль (М) демонструє найбільш типову для вибірки конфігурацію цінностей: домінування цінностей досягнення та самореалізації (ЦО4), міжособистісної взаємодії (ЦО8), при знижених показниках за цінностями емоційної стабільності та внутрішньої впевненості

(ЦО7, ЦО9).

Візуальний аналіз дозволяю встановтити, що: у представників групи К1+ (стиль конкуренції) спостерігається найбільш контрастний профіль ціннісних орієнтацій із вираженим підвищенням окремих показників і різким зниженням інших. Особливо помітним є високий рівень цінності досягнень і самоствердження (ЦО4), що поєднується зі зниженими показниками за низкою цінностей, пов'язаних із гнучкістю та емоційною врівноваженістю. Така структура свідчить про орієнтацію на результат і відстоювання власних інтересів навіть за рахунок міжособистісної гармонії.

Профіль ціннісних орієнтацій осіб групи К2+ (стиль співробітництва) є найбільш рівномірним і збалансованим. Для них характерні відносно високі показники за цінностями, пов'язаними із соціальною взаємодією, відповідальністю та самореалізацією, при відсутності різких спадів. Це свідчить про інтегровану систему цінностей, яка забезпечує готовність враховувати інтереси обох сторін конфлікту та шукати взаємовигідні рішення.

У групі К3+ (стиль компромісу) профіль ціннісних орієнтацій характеризується помірними, близькими між собою значеннями за більшістю показників. Відсутність яскраво виражених піків і спадів відображає прагнення до балансу між власними інтересами та інтересами іншої сторони, що відповідає сутності компромісного способу вирішення конфлікту.

Особи групи К4+ (стиль уникнення) демонструють загалом знижений рівень вираженості ціннісних орієнтацій без чітко окреслених домінант. Така конфігурація профілю може свідчити про орієнтацію на збереження внутрішнього психологічного комфорту, мінімізацію напруги та схильність до дистанціювання від конфліктних ситуацій.

Профіль ціннісних орієнтацій групи К5+ (стиль пристосування) відзначається відносною згладженістю та помірно високими показниками за цінностями, пов'язаними з міжособистісними стосунками, взаєморозумінням і соціальною гармонією. Це вказує на готовність поступатися власними інтересами заради збереження позитивних відносин і зниження конфліктної

напруги.

Таким чином, профілі ціннісних орієнтацій осіб із низькою вираженістю стилів вирішення міжособистісних конфліктів свідчать про менш структуровану та диференційовану систему цінностей. У порівнянні з групами з високими показниками стилів, такі особи демонструють нижчий рівень усвідомленості ціннісних пріоритетів, що може ускладнювати вибір ефективної та послідовної стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях.

Подальший порівняльний аналіз результатів, поданих на рисунку 3.2, відображає графічні профілі показників ціннісних орієнтацій у представників груп із низькими значеннями за окремими стилями вирішення міжособистісних конфліктів, зокрема у групах К1− (особи з низькою схильністю до стилю конкуренції) та К4− (особи з низькою схильністю до стилю уникнення).

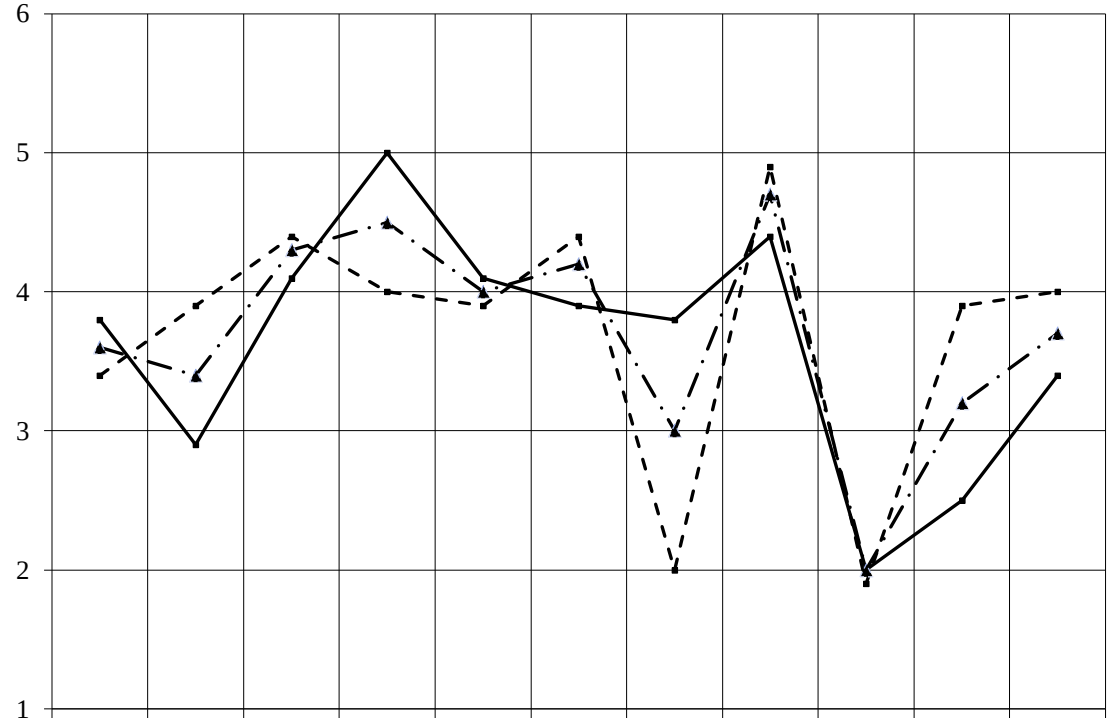

	ЦО1	ЦО2	ЦО3	ЦО4	ЦО5	ЦО6	ЦО7	ЦО8	ЦО9	ЦО10	ЦО11
К1-	3,8	2,9	4,1	5	4,1	3,9	3,8	4,4	2	2,5	3,4
К4-	3,4	3,9	4,4	4	3,9	4,4	2	4,9	1,9	3,9	4
М	3,6	3,4	4,3	4,5	4	4,2	3	4,7	2	3,2	3,7

Рис.3.2 Графічне зображення результатів ціннісних орієнтацій у представників груп з низькими значеннями за показниками вирішення

міжособистісних конфліктів.

Аналіз профілю групи К1− свідчить про відсутність яскраво виражених пікових значень за більшістю ціннісних орієнтацій. Для цих осіб характерною є помірна значущість цінностей досягнення, самоствердження та лідерства, що відображає знижену орієнтацію на жорстке відстоювання власних інтересів у конфліктній ситуації. Низька вираженість стилю конкуренції поєднується з меншою актуалізацією цінностей влади, домінування та індивідуального успіху, що може зумовлювати схильність до більш пасивних або опосередкованих форм реагування на міжособистісні суперечності.

Профіль ціннісних орієнтацій осіб групи К4− (низька схильність до стилю уникнення) демонструє дещо іншу конфігурацію. Для цих досліджуваних характерною є відносно вища значущість цінностей активної життєвої позиції, відповідальності та соціальної залученості порівняно з групою К1−. Низька орієнтація на уникнення конфлікту свідчить про готовність залишатися в ситуації міжособистісної напруги та не відмовлятися від її вирішення, навіть за умови емоційної складності. Водночас відсутність домінування конкурентного стилю вказує на те, що така активність не має агресивного або жорстко наполегливого характеру.

Порівняльний аналіз груп К1− та К4− дозволяє зробити висновок, що низька вираженість стилів конкуренції та уникнення пов’язана з більш помірною, менш поляризованою системою ціннісних орієнтацій. У таких осіб конфлікт не набуває значення арени боротьби чи загрози, якої необхідно уникати, а радше сприймається як ситуація, що потребує обережного, зваженого реагування без крайніх форм поведінки.

Отже, результати якісного аналізу підтверджують, що недостатня вираженість окремих стилів вирішення міжособистісних конфліктів супроводжується менш структурованою ієрархією цінностей, що, своєю чергою, може обмежувати ефективність вибору оптимальної стратегії поведінки в конфліктній взаємодії.

3.5. Розробка корекційно-розвивальної програми формування ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів

У сучасних соціокультурних умовах міжособистісні конфлікти є невід'ємною складовою повсякденного життя та професійної діяльності особистості. Інтенсифікація соціальних контактів, зростання ролі міжособистісної взаємодії, підвищені вимоги до комунікативної компетентності й емоційної стійкості зумовлюють актуальність проблеми конструктивного вирішення конфліктів. Водночас емпіричні дані психологічних досліджень свідчать, що вибір стратегії поведінки у конфліктній ситуації значною мірою детермінується не лише ситуативними чинниками, а й стійкою системою ціннісних орієнтацій особистості.

Ціннісні орієнтації виступають внутрішнім регулятором поведінки, визначаючи спрямованість мотиваційної сфери, характер оцінювання соціальних ситуацій та способи реагування на міжособистісні суперечності. Саме через призму цінностей конфлікт набуває для особистості певного смислу й трансформується або в деструктивний чинник взаємодії, або в ресурс особистісного та міжособистісного розвитку. Невідповідність між домінуючими ціннісними орієнтаціями та обраними стратегіями вирішення конфліктів може призводити до зростання агресивності, внутрішньоособистісної напруженості, зниження рівня особистісної зрілості та порушення міжособистісних стосунків.

Результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження засвідчили, що різні типи вирішення міжособистісних конфліктів (конкуренція, уникнення, пристосування, компроміс, співробітництво, асертивність) пов'язані зі специфічними особливостями системи ціннісних орієнтацій, рівнем особистісної зрілості та емоційно-регулятивними характеристиками. Це обґрунтовує необхідність цілеспрямованого психологічного впливу, спрямованого на гармонізацію ціннісно-смислової

сфери та формування конструктивних стратегій конфліктної поведінки.

У зв’язку з цим актуальною постає розробка та впровадження корекційно-розвивальної програми, орієнтованої на формування ціннісних орієнтацій, що підтримують співробітництво, компроміс і асертивність, а також на зниження деструктивних форм реагування у конфлікті. Така програма має сприяти підвищенню рівня особистісної зрілості, розвитку відповідальності за власний вибір поведінки, формуванню навичок емоційної саморегуляції та усвідомленого ціннісного вибору у складних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Отже, розробка корекційно-розвивальної програми “Формування ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів” є теоретично обґрунтованою та практично значущою, оскільки створює умови для трансформації конфлікту з джерела напруження у чинник особистісного зростання й оптимізації міжособистісних відносин.

Мета програми. Формування зрілої системи ціннісних орієнтацій, що сприяє вибору конструктивних типів вирішення міжособистісних конфліктів (співробітництво, компроміс, асертивність), а також зниження вираженості деструктивних стратегій конфліктної поведінки (жорстка конкуренція, уникнення, деструктивне пристосування).

Завдання програми:

1. Підвищити рівень усвідомлення власних ціннісних орієнтацій та їх впливу на конфліктну поведінку;
2. Сприяти розвитку особистісної зрілості, відповідальності та рефлексивності;
3. Сформувати навички емоційної саморегуляції у конфліктних ситуаціях;
4. Розвинути ефективні комунікативні вміння та навички конструктивного діалогу;
5. Сформувати асертивну позицію як баланс між захистом власних цінностей і повагою до іншого;
6. Навчити застосовувати стратегії співробітництва та компромісу у

практичних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Цільова група. Студенти віком 18–25 років (зокрема майбутні психологи). Програма може бути адаптована для інших молодіжних або професійних груп.

Тривалість та організаційна форма. Програма розрахована на 8–10 групових занять тривалістю 90 хвилин, що проводяться 1 раз на тиждень. Робота здійснюється у формі тренінгових занять з елементами психоосвіти та групової рефлексії.

Теоретико-методологічні засади програми

Програма базується на: теорії ціннісних орієнтацій особистості; концепції особистісної зрілості; положеннях психології міжособистісного конфлікту; моделях стилів вирішення конфліктів; ідеях гуманістичної та соціально-психологічної традицій.

Зміст програми

Структура програми включає такі тематичні модулі:

1. Вступ і контракт групи – усвідомлення конфлікту як нормативного явища взаємодії, формування безпечного групового простору.
2. Діагностика та саморефлексія – аналіз власного профілю цінностей і стилів конфліктної поведінки.
3. Цінності як регулятори поведінки – усвідомлення зв’язку «цінність – мотив – вчинок».
4. Особистісна зрілість і відповідальність у конфлікті – розвиток адекватної самооцінки та відповідального вибору поведінки.
5. Емоційна саморегуляція – опанування технік управління емоційною напругою.
6. Комунікативні навички – формування навичок активного слухання, емпатії, конструктивного зворотного зв’язку.
7. Асертивність як зріла стратегія – відпрацювання навичок відстоювання власних інтересів без агресії.
8. Співробітництво і переговори – розвиток умінь пошуку взаємовигідних

рішень.

9. Компроміс і межі пристосування – аналіз внутрішнього конфлікту «хочу – треба – можу».

10. Підсумок і повторна діагностика – оцінка змін та формування індивідуальних стратегій підтримки результатів.

Методи і прийоми роботи

У програмі використовуються: міні-лекції; групові дискусії; аналіз проблемних ситуацій (кейс-метод); рольові ігри; вправи на ціннісну та особистісну рефлексію; ведення щоденника самоспостереження.

Очікувані результати реалізації програми: підвищення рівня усвідомленості та узгодженості ціннісних орієнтацій; зростання частоти використання конструктивних стилів вирішення конфліктів; зниження рівня агресивності та конфліктності; розвиток асертивної, відповідальної та зрілої поведінки у міжособистісній взаємодії.

Критерії та показники ефективності корекційно-розвивальної програми

Оцінювання ефективності корекційно-розвивальної програми «Цінності й конструктивний конфлікт: розвиток зрілих стратегій взаємодії» здійснювалося на основі сукупності кількісних і якісних критеріїв, які відображають зміни у ціннісно-смисловій, емоційно-регулятивній та поведінковій сферах особистості. Критерії ефективності програми визначалися відповідно до мети та завдань дослідження.

1. Ціннісно-смисловий критерій. Відображає рівень сформованості та узгодженості ціннісних орієнтацій особистості, їх роль у регуляції конфліктної поведінки.

Показники: усвідомленість власних ціннісних орієнтацій; ієрархічна впорядкованість системи цінностей; зниження внутрішньої суперечливості ціннісних орієнтацій; посилення гуманістичних, соціально орієнтованих та кооперативних цінностей; узгодженість ціннісних орієнтацій з реальними поведінковими виборами у конфліктних ситуаціях.

2. Особистісно-зрілісний критерій. Характеризує рівень розвитку

особистісної зрілості як передумови відповідального й конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів.

Показники: мотивація досягнень і самореалізації; адекватність самооцінки та позитивне ставлення до власного «Я»; почуття соціальної та громадянської відповідальності; емоційна врівноваженість і розсудливість; здатність до психологічної близькості, емпатії та довірчих взаємин.

3. Емоційно-регулятивний критерій. Відображає здатність особистості керувати власними емоційними станами у конфліктних ситуаціях.

Показники: зниження рівня особистісної агресивності; зменшення конфліктності як стабільної риси; розвиток навичок самоконтролю та емоційної саморегуляції; зменшення імпульсивних реакцій у конфліктній взаємодії; підвищення стійкості до конфліктних ситуацій.

4. Поведінково-стратегічний критерій. Характеризує особливості вибору та застосування типів вирішення міжособистісних конфліктів.

Показники: зростання частоти використання конструктивних стратегій (співробітництво, компроміс, асертивність); зниження орієнтації на жорстку конкуренцію та деструктивне уникнення; зменшення схильності до пасивного або деструктивного пристосування; гнучкість у виборі стратегій конфліктної поведінки; відповідність обраної стратегії конкретній ситуації взаємодії.

5. Рефлексивно-оцінний критерій. Відображає здатність особистості до аналізу власної поведінки та усвідомленої корекції дій у конфлікті.

Показники: усвідомлення причин власної конфліктної поведінки; здатність аналізувати наслідки прийнятих рішень; готовність до перегляду власних позицій і стратегій; сформованість навичок самоаналізу та самоспостереження; позитивна динаміка самооцінки ефективності власної поведінки у конфлікті.

Таким чином, запропонована система критеріїв і показників дозволяє комплексно оцінити ефективність корекційно-розвивальної програми, простежити динаміку змін у ціннісних орієнтаціях, особистісній зрілості та стратегіях вирішення міжособистісних конфліктів, а також обґрунтувати

доцільність її практичного впровадження.

Висновки до третього розділу

1. За результатами емпіричного дослідження встановлено наявність статистично значущих, неоднозначних кореляційних зв'язків між показниками ціннісних орієнтацій особистості та особливостями вирішення міжособистісних конфліктів на 1 % і 5 % рівнях значущості.

У процесі кореляційного аналізу виявлено як додатні, так і від'ємні взаємозв'язки між окремими ціннісними орієнтаціями (ЦО1 – відпочинок; ЦО2 – високий матеріальний добробут; ЦО3 – пошук і насолода прекрасним; ЦО4 – допомога і милосердя до інших людей; ЦО5 – кохання; ЦО6 – пізнання нового у світі, природі, людині; ЦО7 – високий соціальний статус і управління людьми; ЦО8 – визнання і повага людей та вплив на оточуючих; ЦО9 – соціальна активність; ЦО10 – спілкування; ЦО11 – здоров'я) та типами вирішення міжособистісних конфліктів (ПК1 – стиль конкуренції, ПК2 – стиль співробітництва, ПК3 – стиль компромісу, ПК4 – стиль уникнення, ПК5 – стиль пристосування). Це підтверджує складний, багатовимірний характер взаємозв'язку ціннісно-смислової сфери особистості з її конфліктною поведінкою.

2. На основі порівняльного аналізу середніх значень показників ціннісних орієнтацій було описано психологічні портрети представників груп з різними домінуючими типами вирішення міжособистісних конфліктів та визначено характерні для них тенденції.

Представники групи К1+ (домінування стилю конкуренції) орієнтовані на досягнення високого матеріального добробуту (ЦО2+), водночас для них є менш значущими цінності пошуку й насолоди прекрасним (ЦО3–), пізнання нового (ЦО6–), досягнення високого соціального статусу та управління людьми (ЦО7–), а також збереження власного здоров'я (ЦО11–). При цьому у них достатньо виражена цінність допомоги й милосердя до інших людей

(ЦО4+).

Представники групи К2+ (домінування стилю співробітництва) характеризуються прагненням до пізнання нового (ЦО6+), високою значущістю спілкування (ЦО10+), але меншою орієнтацією на допомогу і милосердя до інших (ЦО4–).

Для представників групи К3+ (домінування стилю компромісу) характерним є зниження значущості цінності спілкування (ЦО10–), що може свідчити про прагнення мінімізувати емоційне залучення у процес конфліктної взаємодії.

Представники груп К4+ (стиль уникнення) та К5+ (стиль пристосування) виявляють подібні особливості ціннісних орієнтацій, зокрема недостатню спрямованість на досягнення високого матеріального добробуту (ЦО2–) при водночас підвищеній значущості цінності соціального статусу та управління людьми (ЦО7+).

3. Отримані результати свідчать про те, що система ціннісних орієнтацій є важливим психологічним детермінантом конфліктної поведінки особистості. Невідповідність між значущістю цінностей та можливістю їх реалізації у власному житті зумовлює внутрішньоособистісні суперечності, зниження суб’єктивного відчуття життєвої задоволеності та сприяє виникненню як внутрішньоособистісних, так і міжособистісних конфліктів.

4. Узагальнення результатів теоретичного та емпіричного дослідження стало підґрунтям для розробки корекційно-розвивальної програми формування ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів, спрямованої на узгодження ціннісно-смислової сфери особистості з її поведінковими стратегіями у конфліктній взаємодії. Програма орієнтована на розвиток конструктивних стилів вирішення конфліктів (співробітництва, компромісу, асертивності), зниження деструктивних форм конфліктної поведінки та підвищення рівня особистісної зрілості й психологічної саморегуляції.

ВИСНОВКИ

Проведено теоретико-емпіричне дослідження проблеми ціннісних орієнтацій особистості та особливостей вирішення міжособистісних конфліктів, дозволило обґрунтувати роль ціннісно-смислової сфери у виборі стратегій міжособистісної взаємодії та дійти таких висновків:

1. У ході теоретичного аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел з проблеми ціннісних орієнтацій, міжособистісних конфліктів та психологічних особливостей особистості встановлено, що ціннісні орієнтації є фундаментальним компонентом ціннісно-смислової сфери, який визначає спрямованість поведінки, вибір життєвих цілей, способи взаємодії з оточенням і стратегії реагування у конфліктних ситуаціях. Показано, що міжособистісні конфлікти розглядаються у сучасній психології як складні соціально-психологічні явища, зумовлені зіткненням цінностей, інтересів, потреб і позицій суб'єктів взаємодії, а їх перебіг і наслідки значною мірою залежать від індивідуально-психологічних характеристик особистості.

2. На основі узагальнення теоретичних підходів і наукових концепцій визначено та ґрунтовно охарактеризовано основні типи і способи вирішення міжособистісних конфліктів, зокрема конкуренцію, співробітництво, компроміс, уникнення та пристосування. Установлено, що кожен із зазначених типів відображає специфічну систему ціннісних орієнтацій, мотиваційних установок і рівень особистісної зрілості суб'єкта. Показано, що конструктивні стилі вирішення конфліктів пов'язані з орієнтацією на взаєморозуміння, прийняття іншого та усвідомлене регулювання власної поведінки, тоді як деструктивні або пасивні стилі часто зумовлені внутрішніми суперечностями та недостатньою узгодженістю ціннісної сфери.

3. У процесі підготовки емпіричного дослідження здійснено обґрунтований добір валідного й надійного психодіагностичного інструментарію, який дозволив комплексно дослідити показники ціннісних орієнтацій, особистісної зрілості та типів вирішення міжособистісних

конфліктів. Сформований діагностичний комплекс забезпечив можливість отримання репрезентативних кількісних і якісних даних, необхідних для виявлення закономірностей взаємозв'язку між ціннісно-смисловою сферою особистості та її конфліктною поведінкою.

4. За результатами емпіричного дослідження виявлено статистично значущі відмінності в структурі та ієрархії ціннісних орієнтацій осіб з різними домінуючими типами вирішення міжособистісних конфліктів. Установлено, що специфіка ціннісних пріоритетів безпосередньо впливає на вибір стилю конфліктної поведінки, характер взаємодії з іншими та способи подолання конфліктних ситуацій. Отримані дані підтвердили положення про те, що невідповідність між значущістю цінностей і можливістю їх реалізації сприяє виникненню внутрішньо- та міжособистісних конфліктів і зниженню суб'єктивного психологічного благополуччя.

5. На основі узагальнення результатів теоретичного й емпіричного дослідження розроблено корекційно-розвивальну програму «Формування ціннісних орієнтацій осіб з різними типами вирішення міжособистісних конфліктів». Програма спрямована на гармонізацію ціннісно-смислової сфери особистості, розвиток конструктивних стилів конфліктної поведінки, підвищення рівня особистісної зрілості, саморегуляції та відповідальності за власні поведінкові стратегії у міжособистісній взаємодії. Її впровадження може сприяти профілактиці деструктивних форм конфліктної поведінки та оптимізації міжособистісних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонійчук Н. Конфліктна поведінка особистості як результат впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників. *Вісник Львівського університету.* Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. 5. С. 3–8.
2. Бастун Н.А. Особистісні цінності як системотвірний чинник життєвої активності людини. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості.* 2016. Том 6. Вип. 12. С. 34–42.
3. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт (стилістика, моделі комунікації, запобігання) : монографія. 2-е вид., перероб. і допов. Кривий Ріг, 2019. 185 с.
4. Бех І. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: Вид-во «Букрек», 2018. 320 с
5. Бєлякова С. М., Бочаріна Н. А., Стеценко А. І. Емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій дорослих. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Психологія, 2022. № 1. С 77-82.
6. Білан О.І. Асертивність як чинник попередження конфліктів у студентських групах. *Психологія і суспільство*, №3, 2022. С. 45-52.
7. Бунас А. Особливості ціннісних орієнтацій сім'ї в контексті подружніх конфліктів. *Journal of Psychology Research*, 2020. № 26(9). С. 38-47.
8. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської] ; АПН України. К., 1997. С. 27–31.
9. Вініченко А.А. Формування ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти у сучасному соціокультурному просторі. *Вісник післядипломної освіти.* Серія «Педагогічні науки». 2017. Вип. 4. С. 24–32.
10. Володарська Н.Д. Роль ієрархії цінностей особистості в процесі самотворення. *Проблеми гуманітарних наук.* Психологія. 2015. Вип. 35. С.

166–176.

11. Гірник А., Бобро А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 172с

12. Деркач В. Л. Що таке цінність? (досвід критичного аналізу). *Політологічний вісник*. 2018. № 46. Філософський дискурс. С. 25 – 37.

13. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб.. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. 124 с.

14. Іванцев Н. І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Н. І. Іванцев. К., 2001. 19 с.

15. Жигайло Н.І. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2009. Вип.6, Ч.1. С. 227-237.

16. Життєстійкість та ціннісні орієнтації особистості як психологічні ресурси її психологічного здоров'я / О.І. Кононенко й інші. *Наукові перспективи.* 2023. № 9. С. 565–575.

17. Захарчин Г. М., Винничук Р. О. Управління конфліктами: навч. посіб. 2-е вид., допов. Львів: Львівська політехніка, 2019, 192 с.

18. Кадикова Т. А. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2002. 17с.

19. Камінська О.В., Дружиніна І.А. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів психологів під час навчання у ЗВО. Збірник наукових праць РДГУ. *Психологія: реальність і перспективи.* 2019. Вип. 12. С. 87-92.

20. Кантор, Н. Ю. Соціальні і правові цінності в процесі цілепокладання норм адміністративного права. *Правова держава*, 2023. №51. С. 62–69.

21. Кислинська, Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні

орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Сер.: Психологія. 2016. Вип. 53. С. 64-73.

22. Коберник Л. О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці: дис. … канд. психол. наук: 19.00.07 /. К., 2010. 215 с.

23. Коберник Л.О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова.* Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. №23. С. 235 - 241

24. Коберник Л. О. Конфліктні форми поведінки як психологічний феномен. *Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. Вип. 23. Психологія. С. 119–132.

25. Конфліктологія: Конспект лекцій. Для підготовки магістрів усіх форм навчання /В.Я.Галаган, В.Ф.Орлов, О.М.Отич. К.: ДЕТУТ, 2008. 293 с.

26. Котлова Л.О. Залежність рівня міжособистісної конфліктності від розвитку комунікативних здібностей у юнацькому віці *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр.*. / Київ.нац.ун-т ім..Тараса Шевченка; редкол.: В.І.Судаков [та ін.]. К.: Логос, 2011. С.75 – 83.

27. Кухарук, О. Конфліктне мислення і конфліктна взаємодія: Соціально-психологічні особливості взаємодії військових і цивільного населення. *Проблеми політичної психології*, 2018. №21(1), 88-95

28. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2007. 416 с

29. Ликова М. Внутрішньоособистісний конфлікт як один із чинників розвитку лідерських якостей студентів. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2020. № 2-3(20),С. 83-92.

30. Лялюк Г.М. Проблема формування ціннісних орієнтацій підлітків *Наука і освіта*. 2004. № 6 – 7. С. 157-160.

31. Мазоха І.С. Аналіз основних функцій міжособистісних конфліктів.

ВВК, 2020. 239 с.

32. Максимчук Н.П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.П. Максимчук ; наук. кер. Л. В. Долинська ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2000. 20 с.

33. Матяж, С. Березянська, А. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія».* 2013. Випуск 213. 27-30

34. Меднікова Г. І. Характеристика ціннісних орієнтацій студентів з різними особливостями ставлення до себе *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* Вип. 47. Х.: ХНПУ, 2014. С. 121-130.

35. Мишко Н. М. Особливості ціннісно-смислової сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту *Наука і освіта*. 2015. № 1. С. 115-119.

36. Михайлишин У.Б. Соціально-психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій студентської молоді: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми психології.* Том І. Вип. 45. 2016. С. 133-136

37. Михайлишин У. Б. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Бочарової С. П. (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. акад. пед. наук України ; Консультат. місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С. 50–52.

38. Мельничук І. Я. Ціннісні орієнтації як чинник розвитку духовного потенціалу в підлітковому віці. *Теорія і практика сучасної психології*. №4. Т. 2. Запоріжжя, 2019. С. 50–55.

39. Мельничук, І. Я., Мельничук, С. К. . Особливості сприймання сенсу життя на різних етапах онтогенезу. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні

науки, 2021. (192), 111-116.

40. Назар Ю.О. Ціннісні орієнтації як предиктори посттравматичного зростання практикуючих психологів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* Серія: Психологія Том 36 (75). № 5. 2025. С. 33-38

41. Назар Ю. О. Аксіопсихологічна модель посттравматичного зростання особистості. *Психологічний журнал*. 2024. Вип. 13. С. 24–35

42. Осипова Т. Ю. Педагогічні умови формування професійно орієнтованої особистості майбутнього вчителя та їх взаємодія. *Наука і освіта.* 2004. № 6 - 7. С. 195 – 197.

43. Панчук Н. П. Роль ціннісних орієнтацій у професійному становленні особистості майбутнього фахівця. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. №32, 2016. С. 405-414

44. Петасюк О. Загальнолюдські цінності та національний бекграунд: історичнокультурологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії.* 2019. Вип. 22. С. 183–188.

45. Пустовалов І.В. Психологічні умови розвитку ціннісно-смислової сфери особистості підлітків із сімей повторного шлюбу. *Актуальні проблеми психології.* Том І. Випуск 45. С. 137-143

46. Радчук В. М. Аналіз психологічних підходів до класифікації міжособистісних конфліктів. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2007. Вип. 3(5). С. 112–116.

47. Радчук Г., Олексюк В., Стецик І.. Особливості ціннісних орієнтацій сучасних страшокласників . *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2025. № (3(79). С. 398–405

48. Рибак О. Цінності та ціннісні орієнтації, їхнє значення у розвитку особистості *Вісник Львівського університету*. 2017. № 1. С. 105–113

49. Романюк Л.В. Психологія становлення цінностей особистості : автореферат на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук. Київ, 2014. С. 10–11.

50. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології XX століття / Вст. ст. В.О. Татенка, Т.М. Титаренка. Київ : Либідь, 1998. 992 с.

51. Ромадикіна В.С. Конфлікт як соціально- психологічний феномен: спроба философського осмислення його сутності. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 2014. № 8. С. 107-111.

52. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. *Рідна школа*. 2005. № 8 (907). С. 39 – 41.

53. Сошина Ю.М.. Психологічні особливості формування ціннісно-смислових настановлень у підлітковому віці. дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. Київ, 2016. 224 с.

54. Сіпакова О.А. Ціннісні орієнтації студентської молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014 №3 (24). С. 110-116

55. Табаченко С. Міжособистісний конфлікт в освітньому середовищі як об'єкт наукового дослідження. *Психологічний журнал*, 2025. № 14, С.132–138.

56. Ткачук Л.В., Остополець І. Ю. Особливості ціннісних життєвих орієнтацій сучасної студентської молоді. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки*. 2023. С. 34-40.

57. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.

58. Угрін О.Г., ЧеревкоМ.Ю. Взаємозв'язок стилів конфліктної поведінки з ціннісними орієнтаціями й мотивами працівників організації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* (серія психологічна).№ 1. 2017. С. 61-69

59. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : методичний посібник / А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко [та ін.] ; за ред. В. В. Мачуського. К. : ТОВ "Артмедіа прінт", 2017. 272 с

60. Чіп Р.С. Ціннісні орієнтації як механізми регуляції поведінки

особистості. *Проблеми сучасної психології*, 2012.№ 18. С. 809-819.

61. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4(36)/ С.65–73.

62. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу *Соціальна психологія*. 2010. № 1 (39). С.94–106.

63. Шарова Т., Коломоєць Г., Малечко Т. Формування української національної ідентичності: засоби та ціннісні орієнтири. *Проблеми освіти.* 2024. Вип. 1(100). С. 328–347

64. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.:Прапор, 2005. 64 с.

65. Щербань А. Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики.2014. Випуск 64. С. 194–198.

66. Ямницький О. В. Особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів: дис. … канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2016. 242с.

67. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.

68. Schwartz, S., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lonnqvist, J., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O. & Konty, M. (2012), “Refining the theory of basic individual values”. Journal of Personality and Social Psychology, vol. 103, № 4, p. 663–688.

69. Schwartz, S. H. (2012), Refining the Theory of Basic Individual Values. Journal of Personality & Social Psychology, № 8/4, p. 663–688.

70. Zavarika G.(2018) Historical eyes of conflict research and its interdisciplinary character. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Geografiya*, 3 (72), 60-65.